

Eesti Orhideekaitse Klubi

ÖÖVIIUL 14/15

2022

Sisukord

EESSÕNA	4
MEENUTUSI EESTI ORHIDEEKAITSE KLUBI ALGUSAEGADEST	5
Loomislugu ja algusaastad 1	5
Loomislugu ja algusaastad 2	7
ÜLEVAADE VIIMASTEL AASTATEL TEHTUD VÄLITÖÖDEST	9
Käpaliste inventuurid 2018. aastal	9
Käpaliste inventuur Muhu alvaritel	9
Käpaliste inventuur Harju- ja Raplamaal	11
Käpaliste inventuurid 2019. aastal	13
Kuldkinga ja teiste kaitstavate taimeliikide inventuurist käpaliste püsielupaikades	13
Haanjamaal käpalisi inventeerimas	16
Kaitsealuste liikide inventuurid ja orhideeretked 2020. aastal	17
Raplamaal	17
Turba alevikku kavandatava discgolfi raja mõjust kauni kuldkinga levikule .	18
Ekspertarvamus orhideede ümberasustamise kohta Laiküla III turbatootmisalal	19
Otepää ümbrus üllatas toredate taimeliidudega	20
Retk Jänijõe äärsele lehitu pisikäpa kasvukohale	21
Kaitsealuste liikide inventuurid ja orhideeretked 2021. aastal	22
Kaitsealuste liikide inventuur 2021. aastal	22
Noarootsi orhideed	23
PUNANE TOLMPEA ON TÄHELEPANU ALL	27
Rava tammiku punase tolmpäe taasleidmise lugu	27
Pivarootsi võttepäeva meenutus	29
PANDEEMIA AJA KOOSOLEKUD	30
2020. aasta koosolek Tuhlas ja väljasõit Paraspõllu LKA-le	30
2021. aasta koosolek Albus	32
ÕNNITLEME JUUBILARE	33
KILLUKESI AASTA ORHIDEEDEST (2019-2021)	34
Aasta orhidee 2019 – lehitu pisikäpp	34
Aasta orhidee 2020 – soo-neiuvaip	35
Aasta orhidee 2021 – väike käopõll	36
MÄLESTUSVÄÄRNE ÖPPEREIS	37
Ölandi loodus ja käpalised	37
In memoriam	46
Hea orhideehuviline!	47
Journal of Estonian Orchid Protection Club Ööviul	47

Eesti Orhideekaitse Klubi ajakiri ÖÖVIIUL 14-15/2022
Journal of Estonian Orchid Protection Club ÖÖVIIUL –
Lesser Butterfly Orchid 14/15 2022

Toimetajad: Laimi Truus, Jana-Maria Habicht, Arto-Randel Servet, Jekaterina Aida (fotod)
Kujundus: Citrus OÜ
Trükk: Sulemees OÜ

Esikaas: Soo-neiuvaip. 30. juuni, Saaremaa.

Foto: Arto-Randel Servet

Sisukorra lk.: Balti sõrmkäpp. 5. juuli, Saaremaa.

Foto: Arto-Randel Servet

Tagakaas: Balti sõrmkäpp – 2022. aasta orhidee. 12. juuni, Lahemaa.

Foto: Jaak Neljandik

ÖÖVIIUL internetis: www.orhidee.ee

ISSN 2382-8722

Eesti Orhideekaitse Klubi

Püramiid-koerakäpa suuremates asurkondades esineb tavaliselt ka valgete või heleroosade õitega vormi.
3. juuli, Läänemaa. Foto: Arto-Randel Servet

EESSÕNA

Seekordne *Ööviul* kajastab kaks korda pikema perioodi (2018-2021) tegemisi klubis ja orhideedega, kui see tavaliselt on olnud. Seepärast siis topelt-number.

Oli väga keeruline aeg – peaaegu terves koosseisus vahetunud klubi juhatus sai vaevu aasta koos olla, kui kõiki tegevusi hakkas varjutama Covid-19 pandeemia. Selle pärast on ära jäänud tavapäraseid kevadised ja sügisesed klubi koosolekud. Nende asemel oleme paaril korral saanud kokku tulla väliüritustel – Arne Kivistiku taluõuel Tuhalas ja Ester Valdvee koduaias Albus.

Siiski, uus juhatus hakkas kohe otsima viise, kuidas klubi tegevust kaasajastada ning ühe suure asjana võeti ette kodulehe uuendamine.

Vaatamata takistustele on tehtud väga põhjalikke orhideede kasvukohtade uuringuid ja täiendatud looduskaitseinfo andmebaase. Ka teised, väiksema mahuga inventuurid on aidanud täiendada käpaliste levikuandmeid keskkonnaregistris ja loodame, et see kõik aitab teha paremaid otsustusi elupaikade püsimiseks. Pjestaali kõrgeimal kohal oli kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*). Muhu saare alvarite taastamise käigus kadakavõsast puhtaks raiutud aladel olid käpalised ohtralt end maa peal näitamas, teiste hulgast paistis suurima arvukusega välja just tema. Samuti toimus mahukas kauni kuldkinga inventuur käpaliste püsielupaikades. Nende tööde tulemusel saadi olulisi võrdlusandmeid jälgimaks, milliseks kujuneb kuldkinga ja teiste käpaliste olukord tulevikus. Kõigist neist annab *Ööviul* ülevaate.

Klubi valib aasta orhideed alates 2010. aastast. Meenutame kolme viimast tähelepanu all olnut, pikemalt saab aasta orhideedest lugeda meie kodulehelt.

Pidasime ka klubi 35. sünnipäeva. Kuigi õigel ajal (19. veebruar 2020) me nakkusohu tõttu kokku tulla ei saanud, tähistasime klubi pidupäeva mõnevõrra hilinenult ja tagasihoidlikumal moel sama aasta kevadel Tuhalas. Seoses tähtpäevaga meenutame vanu aegu ka nüüd.

2019. aastal korraldas klubi juhatus mälestusväärse reisi Rootsi, et tutvuda Ölandi saare looduse ja eriti kohalike orhideedega. Siinne põhjalik reisikirjeldus aitab käinutel nähtut meenutada ja neil, kes kaasa ei pääsenud, veidi Ölandi muljetest osa saada.

Eraldi oleme vaatluse alla võtnud Eesti ühe kauneima orhidee – punase tolmepea (*Cephalanthera rubra*); tema kohta on lugeda paar väga erilist lugu.

Ööviuli nr 14/15 koostamisel on osalenud veel mitmeid inimesi peale autorite ja toimetajatena nimetatute – omi mõtteid jagasid Uve Ramst ja Ester Valdvee; Mari Reitalu aitas tuvastada vanadel pildidel olijate nimesid ning ka klubi juhatus on andnud oma panuse.

Niisiis, seekordne *Ööviul* on suurem ja mitmekesine ning loodetavasti pakub palju põnevat.

Head lugemist!

Laimi Truus

MEENUTUSI EESTI ORHIDEEKAITSE KLUBI ALGUSAEGADEST

Loomislugu ja algusaastad 1

Meie klubi on sõprade klubi, kus ühe teadmised ja võimalused on teistele kasuks tulnud. Mõnes muus vallas, poliitikas näiteks, võib selline huvide põimimine viia korruptsioonini, klubi puhul on aga täiesti tervitatav. Orhideekaitse klubi sündis sõprade vaheliste arutelude tulemusel. Selline klubiline tegevus oli 1980ndate Nõukogude Eestis harv nähtus, millele just hea pilguga ei vaadatud. Tõsi küll, oli *KUKU klubi* (asutatud 1935), kus kohtusid loovharitlased ja kus „lehvis vaba vaim“ ning kus kokkusaamistest sündisid paljud säravad ideed. Olid ka spordiklubid, nagu *Kalevi jahtklubi* (asutatud 1948), *Kalevi Auto-Motoklubi* (asutatud 1959). Nii et ei saa ka öelda, et Eestis nõuka-ajal klubisid üldse ei olnud. Vanas maailmas oli klubiline tegevus aga väga levinud – näiteks kasvõi džentelmenide klubid Londonis, ka orhideekasvatajate ja -huviliste klubisid oli.

Klubi algatajaile oli see mõte küll uudne, kuid ametnikele, kelle poole selle mõttega pöörduti, täiesti vastuvõetamatu ning tundus nõukogude ühiskonda mittesobiv. Õnneks oli ka teistsuguseid ametnikke, kes läksid ideega kaasa ja toetasid igati klubi loomisel. Asutamislugu on juba *Õöviulis* kirjas (nr 1 (1984) ja 5 (2005)). Siin tahaks mõtiskleda selle üle, mis on see, mis meid klubina koos hoiab.

Miks just klubi, küsiti. Selline kooskäimise vorm on elitaarne, tunnetati. Ka objekt, mille pärast koos käia taheti, on elitaarne. Orhideed, eestipärasemalt kăpalised, on erilised lillede seas – nad on ilusad, haruldased ja kasvukoha suhtes nõudlikud. Nad on salapärased ja raskesti mõistetavad. Õie Jaagomäe ja Olaf Schmeidt, kelle peas klubi loomise mõte idanema hakkas, olid kolleegid Eesti Loodusmuuseumis, mõlemad hea botaanilise haritusega. Asjast räägiti Õie sõbrannale Virve Roostile. Virve oli aktsepteeritud orhideespetsialist. Aga kutsuda kokku huvilised looduslike orhideede ümber – see oli ikka uudne küll ning võitlus ja ametnike ülekavaldamine asutamislöö saamiseks on austust vääriv. Klubisse kutsuti teadlasi, kelle uurimisobjektide hulka orhideed kuulusid ning hobihuvilisi, keda oli õige mitmeid ning paljudele sai orhideedega tegelemine hobiks just klubi kaudu. See inimeste mitmekesisus, igaüks oma

poolse panusega, ühised retked ja mis peamine – end natukehaaval tundma õppida laskvad orhideed – see jääbki põnevust pakkuma. Taimede määramine, elupaikade ja liikide kaitse probleemid, aga ka fotodele jäädvustamine, foto- ja maalinäituste korraldamine, info- ja fotoplakatite trükkimine, orhideedest rääkimine ja ajakirjades ning raamatutes kirjutamine on olnud klubi tegevuse viljad. Lisaks täienesid ka looduskaitse info andmebaasid.

Kõigepealt oli tähtis saada endale nägu. Klubi logo ja rinnamärgi tegemisel oli selles suur osa. Anne Metsa loodud logo, millel on soo-neiuvaiba kujutis, saadab meid siiani, olles ka käesoleva ajakirja esikaanel tähtsal kohal. Märke tehakse samuti ikka sama matriitsi järgi. Väike vastuolu siin siiski on: logol ja märgil on klubi esialgse lühendina *EOK*, praegu kasutab klubi kirjasõnas aga lühendit *EOKK*. Eesti Orhideekaitse Klubi loomise ajal ei tegutsenud Eesti Olümpiakomitee lühendiga *EOK*. Sünnijärgne õigus sellele lühendile kuulub Olümpiakomiteele ja klubi siin miski ei vaidlegi. Küllap tuleb klubi edasistel juhtidel kunagi kujundada lihtsalt uus märk. 35 aastat tagasi valminud metallmärgid on näha fotol. Heleroheline valgel metallil on liikmemärk, tumeroheheline valgel metallil on teenetemärk ja heleroheline kollasel metallil on sõbramärk.

LIKMEMÄRK TEENETEMÄRK SÕBRAMÄRK

Üldjoontes on klubi tegevus olnud kogu aeg selline kui praegugi – õppe- ja uurimiskäigud ning kaks koosolekut aastas. Muutunud on teavitamise vormid – kui algusaastatel tutvustasime kăpalisi peamiselt trükiplakatitega, siis aastal 1994 hakkasime välja andma klubi ajakirja *Õöviul*, tulid esinemised orhideepäevadel ja muudel huviliste kokkutulekutel, aasta orhidee valimine (aastast 2010). 10 aastat käis koolides ja saalides ringi fotonäitus Eesti kăpalistest, autoriteks klubiliikmetest harrastusfotograafid.

Hea meel on tõdeda, et meie liikmete hulgas on mees, kes on orhideefotodega noppinud auhindu ja tunnustust nii Eesti Looduse fotovõistluselt kui Looduse Aasta Foto konkursilt – Jaak Neljandik. Klubil on oma koduleht, mis 35. sünnipäeva eel sai täiesti uuele platvormile ning kaasaegse välimuse – uute tekstide ja värskete fotodega, ikka meie klubiliikmete eestvõttel ja nende tegevuse tulemusel. Seal saab tutvuda nii meie kodumaiste orhideeliikide kui klubi ja tema ajalooga, elektrooniliselt on kättesaadavad ka klubi trükised. Meil on Facebook, mille kaudu saame paremini nähtavaks; Tähekeste aasta orhidee joonistusvõistluse kaudu oleme hakanud käpalisi tutvustama ka lastele.

Aja jooksul on vahetunud inimesed, kes on klubile näo andnud. Algusaegadest meenuvad kohe Virve Roost, Arno Pukk ja muidugi klubi esimene president Olaf Schmeidt. Orhidee-uurijad Tiiu Kull, Vilma Kuusk ja Taavi Tuulik, põhjatu taimetundmisega Mari Reitalu ja käpaliste kaitsega professionaal-

selt tegelenud Ülle Kukk on andnud teadusliku toe klubi rahvalikule tegevusele. Värvikad mehed klubis olid Enno Väljal, Karl Sepp ja Vahur Tomberg; koos Olafiga oli neil klubi sees nn „vanameeste klubi“ (nad ehk ise ei teadnudki, et ma neid nii kutsusin). Tuhala kandi mees Arne Kivistik tunneb igat sealset käpalist nägupidi. Tema märkmikes on kolme aastakümne pikkused vaatlused käpaliste kasvukohtade arengust, mis kahjuks liiga tihti on osutunud taandarenguks. Palju värve nii otseses kui kaudses tähenduses on klubile andnud Tõnu Tamm, kes kantuna armastusest ja aukartusest nende salapärase taimede vastu on vaid temale omasel viisil maalinud lõuendile või puidule praktiliselt kõik meie orhideeliigid, loonud ka orhideealtari. Eks me kõik selle klubi liikmetena oleme klubi näo „maalijad“, igal omad mälestused ja lootused. Minu mälestuste maalil on suvise, natuke juba ära õitsenud lillelise heinamaa nägu. Eks igaühel ole oma. Iga uus pintslitõmme teeb näo sügavamaks ja tähenduslikumaks.

Olen väga nõus klubikaaslase Arto-Randeliga, kes kirjutas mulle kord nii: „Kui nüüd vaadata Fred Jüssi kombel lätete poole, siis on minu jaoks just klubi ja selle liikmed need, kellelt on tulnud tõuked ja ajendid ning esmased teadmised jõudmaks sinna, kus ma oma arusaamisega loodusest tänasel päeval olen. Ja mitte ainult esmased – suheldes klubikaaslastega lisandub neid teadmisi igal aastal.“

Laimi Truus

EOKK liikmete lemmik Tähekeste aasta orhidee joonistusvõistluselt 2020. aastast, 8-aastase Kertu Brauni joonistus.

Loomislugu ja algusaastad 2

Uskumatu, aga Eesti Orhideekaitse Klubi moodustamisest on möödas juba 37 aastat. Meenutada, kuidas kõik algas ja mis toimus, ei olegi tegelikult nii lihtne – aastad on teinud oma töö ja mälusoppidest tulevad esile vaid üksikud seigad ja episoodid. Olen juba kümmekond aastat olnud eemal ka aktiivsest klubitööst, mitmed minuga koos alustanud liikmed juba sellest ilmastki lahkunud. Rõõm on aga sellest, et juurde on tulnud palju noori aktiivseid liikmeid, kes jätkavad alustatud tegevusi ja toovad juurde uusi ja huvitavaid projekte. Järgnevas püüan kirja panna seda vähest, mis meenub klubi algusajast, ja palun ette vabandust, kui mälu mind alt on vedanud või sündmusi omal moel ümber töötnud ja klubikaaslaste mõnda asja hoopis teistmoodi mäletavad.

See võis olla ilmselt 1984. aasta lõpp, kui Olaf Schmeidt mind mu Tartu töökohal Eesti Metsainstituudis külastas ja küsis, mida arvan tema mõttest moodustada Eestis orhideeklubi. Idee tundus tore ja olin loomulikult nõus. Ta oli asja juba arutanud kolleeg Õie Jaagomäega ja võib-olla juba ka Virve Roostiga Tallinna botaanikaaiast. Mina olin alates 1976. aastast tegelenud metsainstituudis Eestis haruldaste ja kaitstavate taimeliikide seisundi uurimisega. Kirjanduse ja herbariumide põhjal olin jõudnud koostada nimetatud liigirühmade leiukohtade andmebaasi,

neid aluseks võttes kontrollisime suviti aastakümneid vanade levikuandmete paikapidavust, registreerides samas ka uusi leide. 1983. aastal täienes kaitsealuste liikide nimestik – kogunenud oli piisavalt andmeid liikide ohustatuse kohta ja ka ministeerium oli valmis haruldusi seaduse jõuga kaitsma. Kaitse alla võeti ka kõik Eestis kasvavad käpaliseliigid. Peamised põhjendused selleks olid käpaliste peamiste kasvukohtadena tuntud biotoopide – puisniidud ja liigirikkad sood – metsastumine ja kuivendamine, enamiku liikide atraktiivsus kogujatele, samas ka liikide, eelkõige sõrmkäppade, keeruline eristatavus. Sestap kehtestati kaitse kõigile, ka levinumatele liikidele. Mina lootsin veel lisaks, et käpaliste kõrval leiame ja märkame ka teisi haruldasi taimeliike ja saame nende seisundist klubi liikmete kaasabil parema ülevaate. Nii on see ka olnud.

Kõik toimingud ja raskused klubi moodustamise ja ametliku seadustamise teel läksid minust valdavalt mööda, kuna elasin ja töötasin võimudest kaugel Tartus. Asju ajasid peaasjalikult Olaf, Õie ja Virve. Olime põhimõtteliselt arutanud loodava klubi tegevussuundi, mis tulid siis arutlusele klubi asutamiskoosolekul 19. veebruaril 1985. aastal. Sellel koosolekul jagasin põhitööga kogunenud infot käpaliste uuematest ja vanematest levikuandmetest ja tegin

Eesti Orhideekaitse Klubi asutamiskoosolek Metsanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi saalis 19. veebruaril 1985. aastal. Presiidiumilaua taga olid (vasakult) Virve Roost, Looduskaitse Valitsuse juhataja Heino Luik, Olaf Schmeidt, Metsatööstuse ja Metsamajanduse Teaduslik-Tehnilise Ühingu aseesimees Maria Urov ja Õie Jaagomäe.

ettepanekuid välitööde kavandamiseks esimestel aastatel. Klubi ümber koondusid ka elukutselised botaanikutest käpaliste uurijad, kellel samuti oli tähelepanekuid rikkalikumate levikualade kohta. Algselt kujuneski töörütm selliselt, et paar korda vegetatsiooniperioodi jooksul plaaniti välitöid käpalisterikastes kohtades, õpiti tundma Eesti käpalisi ja eristama täpsemalt liigitunnuseid. Kevadeti ja sügiseti peeti siseruumides kaks koosolekut, kus pandi paika aastakava, arutati läbi suvel nähtu ja tingimata kaasnes ka slaidiprogramm. Peagi lisandusid ettekanded liikide bioloogiast, ökoloogiast ning kaitsest meil ja mujal. Meie inimesed esinesid ettekannetega ka rahvusvahelistel orhideekonverentsidel, millest mäletan hästi Moskvast, Kiievis ja Tallinnas toimunud. Virve eestvõttel tekkisid sidemed Soome orhideehuvilistega ja toimus ühisüritusi. Soomlastel oli aga pearõhk troopilistel orhideedel ja nende kasvatamisel kodus, meie suund oli kodumaiste liikide tundmaõppimisele ja uurimisele. Seetõttu need sidemed pikapeale soikusid. Kahjuks ei saanud ma põhitöö tõttu kaasa teha orhideematku Ahvenamaale ja Gotlandile.

Eesti varasematest ekskursioonidest meenuvad eredamalt väljasõidud Alemaale ning Niitvälja soo- ja

-puisniidule, Varangu sohu ja kriidipaljandeile, Tapa ümbruse soodesse, loomulikult ka Muhu, Saaremaa ja Hiiumaa käpalisterikastele loopealsetele ja puisniitudele. Omaette teema on üksikute väga haruldaste liikide, näiteks lehitu pisikäpa leiukohtade otsingud. Tänu klubile olen nii mina kui teisedki klubiliikmed saanud palju uusi toredaid sõpru ja tuttavaid, kelle tegevusest on olnud palju abi nii orhideede kui ka teiste haruldaste liikide leiukohtade leidmisel ja seirel. Isiklikult olen väga tänulik Ester Valdveele ja Arne Kivistikule, kelle uuringud Järvamaal ja Tuhala ümbruses on lisanud palju uusi taimharulduste levikuandmeid ja kelle initsiatiivil on moodustatud ka mitu uut taimekaitseala.

Kokkuvõtteks tahan rõhutada, et orhideede avastamine ja uurimine ei lõpe Eestimaal otsa ja huvitav on ka üha uuesti külastada varem uuritud kohti, sest muutuvad nii biotoobid, liikide koosseis ja arvukus kui ka huvilised, kellele on varasemad klubi matkakohtad teadmata. On asjade loomulik käik, et vanem põlvkond võtab oma tegevuse kokku ja tulevad uued tegijad. Jõudu neile!

Ülle Kukk

Meenutus meeleolukast ekskursioonist Vormsi saarele. Saxby rand, 1991. Foton (vasakult alates) Tõnu Tamm, Elisabet Tamm (külaline), Laimi Truus, Toivo Lodjak, Ülle Püttsepp, Maie Lomp, Olev Abner, M. Valk (külaline), Velli Kasemets, Tiiu Kull, Triin Reitalu, Ülle Kukk, Inga Kukk (külaline), Mari Reitalu, Olaf Schmeidt, Paul Pihlakas (külaline), Külli Tamm, Vahur Tomberg, Valve Kivi.

ÜLEVAADE VIIMASTEL AASTATEL TEHTUD VÄLITÖÖDEST

Käpaliste inventuurid 2018. aastal

Käpaliste inventuur Muhu alvaritel

15.-17.06.2018

Muhu saare kõige iseloomulikum elupaik on loopealsed ehk alvarid. Alvarid püsivad lagedad vaid siis, kui seal karjatatakse loomi või paksema mullakihi korral ka niidetakse. Majandamata loopealsed kasvavad kadakatesse ja aegapidi kujuneb neile mändimets. Vanade kaartide järgi oli Muhu veel 1950. aastatel väga lage saar. Lammaste karjatamise lõppemine ja äpardunud metsastamiskatsed on muutnud varasemad lagedad alvarid võsaks ja madalaks metsaks ning endine liigirikkus on hävinud. Et paljude rohumäliikide elupaiku taastada, on vaja muuta need alad uuesti lagedaks ning jätkata seal lammaste karjatamisega.

2014. aastal sai positiivse rahastamisotsuse Euroopa Liidu LIFE projekt „Elu alvaritele“. Projektiga võeti ette loopealsete taastamine peamiselt saartel, veidi ka mandril. Kinnikasvanud loopealsete taastamisalasid oli kokku 2500 hektaril. Eesmärgiks oli

alvaritele tagasi tuua elustiku looduslik mitmekesisus, luua võimalused edasiseks hoolduseks (karjatamiseks) ja kaasata eraomanikke mahemajandusega tegelema. Muhumaal raadati 800 ha kadakate ja mändidega tihedalt täis kasvanud endist loopealset. Hangiti ka aiamaterjali ja muud karjatamise alustamiseks vajalikku. 2018. aasta suveks oligi võsa eemaldamine enamusel aladest lõppenud ja kariloomad „tööle“ asunud.

Alvarite taastamise projektijuht Annely Holm kutsus Eesti Orhideekaitse Klubi hindama, kuidas käpalistel kadakavõsast vabastatud karjamaadel läheb. Keskkonnaregistri andmestik Muhu alvarite käpaliste kohta oli väga napp, samas oli alvarite lagedaks tegemine oluliselt muutnud valgustingimusi ja paljud ebasoodsa aja üle elanud käpaliste liigid olid mullast välja tulnud. Seda kasvukohtade taastamise järgset seisundit kutsutigi meid hindama. Võib arvata, et esialgne

Inventeerijad raadatud alal kaitsealuseid liike otsimas. Esiplaanil Vilma Kuusk. 16. juuni, Koguva. Foto: Arto-Randel Servet

taastamisjärgne õiterohkus edaspidise lammaste karjatamise tagajärjel väheneb ja püsiva hoolduse korral stabiliseerub väiksema käpaliste arvukuse juures. Ka nende muutuste hindamiseks oli vajalik kiiresti kaardistada käpaliste leviku algseis.

Kolme päeva jooksul loendasime käpaliste arvukust Lõetsa, Nõmmküla-Üügu ja Koguva-Igaküla taastamisaladel ja Kõinastu laiul. Peamiselt inventeerisime küll taastatud alasid, kuid võimalusel vaatasime ka taastamata aladele, kui pääses tihedast kadakavõsast läbi.

Inventeerima asudes jaotasime end 3-6 liikmelistesse gruppidesse. Igal grupil oli GPS, mille abil kaardistati punkt, kus loendati kasvavad isendid. Liiguti nii, et kogu territoorium saaks kaetud võimalikult ühtlaselt. Ülal nimetatud neljal külastatud alal leidsime käpalisi 19 liigist; loenduspunkte oli kokku 1828.

Muhu alvarite kõige arvukam käpaline oli kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*) – 7395 õitsvat võrset. Teised sagedamini kohatud liigid olid soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*) – 5006, suur käopõll (*Neottia ovata*) – 2556, harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*) – 4091, rohekas käokeel (*Platanthera chlorantha*) – 1286, kärbesõis (*Ophrys insectifera*) – 800, balti sõrmkäpp (*Dactylorhiza baltica*) – 721, kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*) – 711 ja hall käpp (*Orchis militaris*) – 408 õitsvat taime. Neid liike leidsus pea kõigil aladel. Vähem oli muguljuurt

(*Herminium monorchis*) – 270, soohiilakat (*Liparis loeselii*) – 207, kollakat sõrmkäppa (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *ochroleuca*) – 134, laialehist neiuvaipa (*Epipactis helleborine*) – 26, tumepunast neiuvaipa (*Epipactis atrorubens*) – 25, vööthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza fuchsii*) – 16, jumalakäppa (*Orchis mascula*) – 16, kuradi-sõrmkäppa (*Dactylorhiza maculata*) – 10 taime. Tõmmut käppa (*Orchis ustulata*) ja kahelehist käokeelt (*Platanthera bifolia*) olid vaid üksikud isendid. Kirja said pandud ka teised haruldased taimeliigid nagu lood-angervars (*Vincetoxicum hirundinaria*), pruun raunjalg (*Asplenium trichomanes*), müür-raunjalg (*Asplenium ruta-muraria*), südame-emajuur (*Gentiana cruciata*), lood-ris-tirohi (*Senecio integrifolius*) ja tui-tähtpea (*Scabiosa columbaria*). Nende numbrite juures tuleb arvestada, et suvi oli äärmiselt kuiv ja varaseid orhideeliike (jumalakäpp, hall käpp) oli juba raske märgata ja ära tunda.

Taastatud alvarid erinesid nii kinnikasvamise astmelt kui ka mulla түseduselt, mistõttu ei ole nad omavahel võrreldavad, küll aga on huvitav jälgida käpaliste käekäiku edaspidi, kui karjatamine jätkub.

Klubi kogutud käpaliste leiuandmete analüüsi põhjal kaitses Egle Kons 2019. aastal EMÜs magistr töö teemal *Alvarite taastamise mõju käpaliste populatsioonidele Muhu saarel*.

Triin Reitalu ja Kadri Tali

Inventuuri ajaks olid kuldkingad juba ära õitsenud. Koguva, 16. juuni
Foto: Jaak Neljandik

Käpaliste inventuur Harju- ja Raplamaal

30.06. - 1.07. 2018

2007. aastal inventeeris Eesti Orhideekaitse Klubi kauni kuldkinga (*Cypripedium calceolus*) kasvu-kohti üle Eesti. Siiski jäi leiuandmetesse ebatäpsusi ja puudusi ning nii kutsuski Keskkonnaagentuuri eluslooduse osakonna spetsialist Aat Sarv klubi appi, et Nabala kaitsealal kasvava kuldkinga andmeid täpsustada ja levikukaarti täiendada.

Suurema tähelepanu all oli Nabala kaitseala läänepoolne osa, millest olid Keskkonnaregistris kirjas vaid kuldkinga punktobjektid, kuid oluline oli koostada täpsem kaart kogu liigi levikuala kohta. Muidugi tuli kaardistada ka kõiki teisi kaitsealuseid taimeliike. Retke teisele päevale jäi Kustja küla uudismaade taga soosaartel ja madalsoodes kasvavate kaitsealuste liikide inventeerimine. Marsruudid valmistas ette Aat Sarv, kes Keskkonnaregistri andmetega tegeles. Aat osales ka kaardistamiskäikudel. Klubi liikmetest osalesid Ester Valdvee, Mari Reitalu, Tiiu-Maie Laht, Sirje Azarov, Aare Laht, Jekaterina Aida, Arto-Randel Servet, Tiina Neljandik, Jaak Neljandik, Riine Latserus, Eeva Jeletsky ja Tarmo Niitla.

Inventuuri tegemiseks Nabala kaitsealal jagunesime kolme GPS-iga varustatud rühma, et üle vaadata kõik vähegi lootustandvad kohad. Mari, Sirje, Jekaterina ja Arto-Randel tegutsesid ühes, Tiiu-Maie, Aare, Riine ja Aat teises ning Ester, Tiina ja Jaak moodustasid kolmanda rühma.

Sirge kruusatee äärest üle kraavi metsa sukeldudes olid esimesed kuldkingad varsti leitud. Ei tea selle metsa ajalugu, aga mulje jäi kui vanast metsakasvanud karjamaast, kus valgust käpaliste jaoks üha vähemaks jääb. Lagedamate-hõredamate kohtade peal oli kuldkinga siiski päris palju. Leidsin nüüd kirjutades ja meenutades märkmikust muuhulgas kirjelduse 10 m² suurusest alast 50 õievarrega, siit veel 8, sealt 10 – lõpuks lugesime ainuüksi meie rühma inventeeritud alalt kokku umbes 150 generatiivset vart. See on ju palju uhkem, kui paar punktina kirjas olevat taime! Lisaks kasvas seal sadade kaupa vööthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza fuchsii*) ning ühel legendikul ka harilikku käoraamatut (*Gymnadenia conopsea*) ja soo-neiuvaipa (*Epipactis palustris*). Leidsime ka paari ruutmeetri suuruse lapi ungrukolda (*Huperzia selago*).

Suurte kogumikena leidsime eesti soojumikat (*Saussurea alpina* ssp. *esthonica*), eriti palju oli teda metsatuka kõrval osaliselt kinni kasvanud raielangil, kus ta ennast uutes valgustingimustes väga mõnusalt tundis ja palju vegetatiivseid isendeid oli kasvatanud.

Päeva lõpus müttasime läbi tiheda soise võseriku Rapla- ja Harjumaa piiril oleva Mölluallika oja äärde. See oli imeline koht, kus lubjarikka veega oja kaldal, liigirikas allikasoo nägime nii harilikku kui lõhnavat käoraamatut (*Gymnadenia conopsea*, *G. odoratissima*), Russowi sõrmkäppa (*Dactylorhiza russowii*), kärbesõit (*Ophrys insectifera*), kahelehist ja rohekat käokeelt (*Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*) ja pruunikat pesajuurt (*Neottia nidus-avis*) ning muidugi vööthuul-sõrmkäppi, viimastest oli üks ojaäärne puhmik peaaegu valgete õitega. Lisaks kasvasid seal II kaitsekategooria liik koldjas selaginell (*Selaginella selaginoides*) ja eesti soojumikas, lemmelilled (*Tofieldia calyculata*) ja soo-õisluhad (*Triglochin palustre*) ja oh, mis kõik veel! Vist mõlkusid meie kõigi meeltes mõtted, mis Riine nii hästi sõnadesse pani: „See imekaunis ja üliromantiline ojake metsa sees, kaldad käpalisi täis. See ojake, see suurepärase ojake, mis mulle niiiii meeldis...“.

Lõhnav käoraamat Mölluallika oja kaldal, 30. juuni.

Foto: Jaak Neljandik

Tegelik olukord nii roosiline siiski ei ole. Küsisin kommentaari selle piirkonna parimalt tundjalt Arne Kivistikult, kes sel korral kahjuks meiega kaasa tulla ei saanud. Arne kommentaar oli: „Mölluallika oja äärse ala käekäigul hoian silma peal alates 1986. aastast ja olen sunnitud nentima, et aastatega on elupaiga olukord pidevalt halvenenud ja orhideede arvukus vähenenud. Näiteks kärbesõis, lõhnav käoraamat ja russowi sõrmkäpp on suuremast osast piki oja kallast kulgenud kasvualalt kadunud. Põhjuseks on allikalise tegevuse nõrgenemine ja ala võsastumine. Naabrusesse jäävalt Lattaru mäelt ei ole enam leidnud tumepunast neiuvaipa (*Epipactis atrorubens*). Kaunis kuldking ja hall käpp (*Orchis militaris*) on levinud kuivenduskraavide kaldavallidele, kus neid leidub üksikute isenditena.“

Nabala kaitsealal nägime peamiselt kaunist kuldkinga, vööthuul-sõrmkäppa, laialehist neiuvaipa (*Epipactis helleborine*), kahelehist käokeelt ja pruunikat pesajuurt. Kaunist kuldkinga nägime palju, aga kurb oli see, et vaid vähesed neist olid viljunud.

Teisel päeval ootasid meid ees Kustja küla uudismaade tagused metsad ja sood. Tegutsesime samade gruppidenä. Raske oli saada üle sügavate kuivenduskraavide, kus ka omajagu vett sees. Katja muljed: „Teisel päeval olid vägevad inventeerimata kohad, mis jäid meelde. Just kohapeale jõudes oli selgelt aru saada, miks nad on jäänud tähelepanuta. Meie grupp sai väga huvitava inventeerimisala, esialgu ei saanud sinna üldse ligi, sest vesi oli ees. Üle kraavi oli keeruline pääseda ning käepärastest materjalidest mingisugust silda ehitada ka ei saanud.

Tavalisest heledam pruunikas pesajuur. 1. juuli, Raplamaa.
Foto: Arto-Randel Servet

Siis sattus meile ette kopratamm, millest Arto siiski julges üle minna. Teisel pool kraavi, nagu hiljem selgus, kasvasid vaid üksikute eksemplaridena pruunikas pesajuur ja rohekas käokeel. Kes üle kopratammi ei läinud, nägid sõrmkäppasid ja kahelehist käokeelt, enamasti üksikult kasvamas. Tähelepanuväärne oli, et eelmise aasta kuivanud varred olid palju kõrgemad, kui selle aasta õitsevad taimed. Oli ka 10-15 taimest koosneva kogumikke, näiteks harilikku käoraamatut ja soo-neiuvaipa, samuti leidsime kuldkinga. Kirja said ka koldjas selaginell ja eesti soojumikas. Meenub veel vesimündi (*Mentha aquatica*) ja angervaksa (*Filipendula ulmaria*) korjamine teematerjaliks, mul siia maani vesimünti tee jaoks.“

Estri grupp läks kraavitagusesse kõdusoometsa, kus leidis nii kuldkinga kui pesajuurt ja mõlemat käokeelt, ka ungrukolda. Huvi pakkusid alusmetsas kasvavad sinise kuslapuu (*Lonicera caerulea*) põõsad – Lahemaal neid ei leidu. Metsariba taga leidsime väga huvitava soolapikese, kus kasvas palju erinevaid käpalisi – ohtralt soo-neiuvaipa ja harilikku käoraamatut, väga lopsakad ja rammusad suured käopõlled (*Neottia ovata*), mõned Russowi sõrmkäpad, vööthuul-sõrmkäpp ja nii rohekat kui kahelehist käokeelt. Siin-seal olid päris tihedad soojumika lapikesed. Pruuni sepsika (*Schoenus ferrugineus*) mätaste vahelt õnnestus leida ka mõned kärbesõied, mis ilmselt kannatasid peale kasvavate mändide ja muu võsa varju jäämise käes. Terve väike liigirikas soo oli siia ulatuva kuivenduse mõju tõttu hääbumas ja servadest kinni kasvamas. Vähemalt sai nüüd meie tehtud inventuuriga hetkeseis fikseeritud ning edaspidi saab jälgida, kuidas asjad arenevad.

Teisel inventuuripäeval käisime kohtades, mis olid seni täiesti inventeerimata, nii et saadud info oli oluline keskkonnaregistri andmestiku täpsustamiseks. Sel päeval kohtasime veidi rohkem liike – kahelehist ja rohekas käokeel, suur käopõll (*Neottia ovata*), kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*), vööthuul-sõrmkäpp, kuradi-sõrmkäpp (*Dactylorhiza maculata*), harilik käoraamat, soo-neiuvaip.

Kokku kohtasime 16 liiki käpalisi. Teistest kaitsealustest liikidest said kirja ka koldjas selaginell, ungrukold ja eesti soojumikas. Inventuuri tulemusel said Nabala kaitseala kuldkingad leviku polügoonid, mis on oluline kuldkinga kaitsereežiimi parandamiseks.

Tiina Neljandik

Käpaliste inventuurid 2019. aastal

Kuldkinga ja teiste kaitstavate taimeliikide inventuurist käpaliste püsielupaikades

Kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*) on Eesti kõige suuremaõielisem ja tuntum orhidee, keda ohustab nii elupaikade kadumine kui korjamine. Kuldking on II kaitsekategooria liik ja paljudes püsielupaikades kaitsjate erilise hoole all ehk kaitse-eesmärgiks võetud. **2019. aastal** osales klubi riigihankes „Liigitegevuskavade ja kaitsekorralduskavade rakendamise“ ja võitis hanke osa nimetusega „Kauni kuldkinga püsielupaikades kaitsealuste taimeliikide inventuur ja vajalike hooldustööde kaardistamine“. See tähendas, et ees ootas 9 püsielupaika (PEP) ja üks park, kokku ligi 367 hektarit, kus oli 2019. aasta suvel vaja läbi viia kauni kuldkinga ja kõigi teiste kaitsealuste taimeliikide inventuur ning anda kaitsekorralduslikke soovitusi I ja II kategooria kaitsealuste taimeliikide elupaikade hooldamiseks ja taastamiseks. Kuldkinga puhul tuli hinnata ohtrust ja seisundit, lugeda kokku puhmikute ja võimalusel võsude arv, nende jaotus generatiivseteks ja vegetatiivseteks ning juveniilide arv puhmikus. Teiste kaitsealuste liikide puhul piisas arvukuse ja seisundi hindamisest.

Välitööd toimusid peamiselt juulis ja paaril päeval augustis. Sügisel kulus aeg andmesistusele, kaarditöötlusprogrammis leiukohapunktide, pindobjektide, hooldusalade ja track'ide kaardikihtide loomiseks ning aruande koostamiseks. Aasta lõpus võeti töö Keskkonnaameti poolt vastu.

Inventuuris osalesid klubi liikmetest Ulvi Selgis, Enn Selgis, Tõnu Ploompuu, Riine Latserus, Ester Valdvee, Aare Laht, Tiiu-Maie Laht, Mari Reitalu, Ülle Püttsepp, Sirje Azarov, Tiina Neljandik, Jaak Neljandik ja siinne autor.

Inventuuri kokkuvõtteks võib öelda, et nendel aladel läheb kuldkingal üldiselt hästi. Pooltel inventuurialadest oli kuldkinga arvukus suurenenud ja vaid ühel alal vähenenud (tabel 1). Kümnest alast seitsmel leidsime ka uusi kasvukohti. Kahjuks ei saanud neljas püsielupaigas muutusi hinnata, sest varasemates inventuurides oli loendusühikuna kasutatud puhmikut, võsu või taime. Kuldkinga ja teiste kaitsealuste liikide seisundi parandamiseks soovitasime kaheksal alal teha hooldus- ja taastamistöid, nagu võsa eemaldamine, niitmine või lammastega karjatamine.

Tabel 1. Kauni kuldkinga (*Cypripedium calceolus*) leiuandmed inventeeritud elupaikades.

Inventuuriala	Puhmikute arv	Võsude arv	Elupaigad	Võrdlus eelmise loendusega
Jõetaguse PEP	750	5280	Hõre mets, võsastunud mets, karjatatav rohumaa	Kõigis varem registreeritud leiukohtades olid taimed esindatud, lisandus üks uus koht.
Lodu PEP	132	931	Kuuse-lodumets, võsastunud niiske siht	Varem registreeritud leiukohas olid taimed alles.
Liivoja PEP	64	357	Kuivendusest mõjutatud kõdusookuusik, metsasiht	Varem registreeritud leiukohas olid taimed esindatud, lisandus paar uut kohta. Arvukus oli suurenenud.
Taebila PEP	337	1467	Niit, võsastunud puisniit, hõre mets	Kõigis varem registreeritud leiukohtades olid taimed esindatud, lisandus kaks uut kohta.
Ants Laikmaa park	29	100	Salumets, võsastunud mets	Varem registreeritud leiukohas olid taimed esindatud, lisandus kaks uut kohta. Arvukus oli suurenenud.
Treimani PEP	72	436	Madalsooäärne lodumets	Kõigis varem registreeritud leiukohtades olid taimed esindatud, lisandus üks uus koht. Arvukus oli suurenenud.

Inventuuriala	Puhmikute arv	Võsude arv	Elupaigad	Võrdlus eelmise loendusega
Pussa PEP	187	928	Vana puiskarjamaa, loomets	Varem registreeritud leiukohas olid taimed esindatud, lisandus kaks uut kohta. Arvukus oli veidi vähenenud.
Punniranna PEP	10	37	Loopealne, lammas- tega karjatata	Varem registreeritud leiukoha ühes servas väikesel alal olid taimed alles. Arvukus oli veidi suurenenud.
Taaravainu PEP	339	1648	Lubjarikas niit, hõre mets	Kõigis, v.a ühes varem registreeritud leiukohas olid taimed esindatud, lisandus kolm uut kohta.
Rõuma tammiku PEP	216	Ei loendatud	Vana puisniit	Varem registreeritud leiukohas olid taimed esindatud. Arvukus oli märkmisväärselt suurenenud.

Peaaegu kõigilt aladelt leidsime enamuse varem registreeritud liikidest. Leidsime ka uusi, neljas PEPis oli uusi II kaitsekategooria liike (tabel 2). Täiendust said ka III kaitsekategooria liikide arvukuse andmed.

Tabel 2. Kaitsealuste taimeliikide leiuandmed inventeeritud elupaikades 2019. a

Inventuuri- ala	2019. a leitud varem registreeritud liigid	Uued liigid
Jõetaguse PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), lõhnav käoraamat (<i>Gymnadenia odoratissima</i>), kärbesõis (<i>Ophrys insectifera</i>), eesti soojumikas (<i>Saussurea alpina</i> ssp. <i>esthonica</i>), soo-neiuvaip (<i>Epipactis palustris</i>), harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), tumepunane neuvaip (<i>Epipactis atrorubens</i>), suur käöpõll (<i>Neottia ovata</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), hall käpp (<i>Orchis militaris</i>)	punane tolmpea (<i>Cephalanthera rubra</i>), rohekas käokeel (<i>Platanthera chlorantha</i>), balti sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza baltica</i>)
Lodu PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), õrn tarn (<i>Carex disperma</i>), võõthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>), suur käöpõll (<i>Neottia ovata</i>), laialehine neuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>)	ainulehine soovalk (<i>Malaxis monophyllos</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>)
Liivoja PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), väike käöpõll (<i>Neottia cordata</i>), roomav õövilge (<i>Goodyera repens</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), suur käöpõll (<i>Neottia ovata</i>), harilik ungrukold (<i>Huperzia selago</i>), võõthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>)	laialehine neuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>), kahelehine käokeel (<i>Platanthera bifolia</i>), sulgjas õhik (<i>Neckera pennata</i>), nabatorik e põõsastorik (<i>Polyporus umbellatus</i>)
Taebla PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), täpiline sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i> ssp. <i>cruenta</i>), kärbesõis (<i>Ophrys insectifera</i>), harilik muguljuur (<i>Herminium monorchis</i>), kõrge kannike (<i>Viola elatior</i>), pisikannike (<i>Viola pumila</i>), võõthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>), kahkjaspunane sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i>), laialehine neuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>), soo-neiuvaip (<i>Epipactis palustris</i>), harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), suur käöpõll (<i>Neottia ovata</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), hall käpp (<i>Orchis militaris</i>), kahelehine käokeel (<i>Platanthera bifolia</i>), rohekas käokeel (<i>Platanthera chlorantha</i>), mets-õunapuu (<i>Malus sylvestris</i>)	väikeselehine neuvaip (<i>Epipactis helleborine</i> ssp. <i>orbicularis</i>)

Ants Laikmaa park	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), laialehine neiuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>), suur käopõll (<i>Neottia ovata</i>), hall käpp (<i>Orchis militaris</i>), rohekas käokeel (<i>Platanthera chlorantha</i>)	harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), vööthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>)
Treimani PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), väike käopõll (<i>Neottia cordata</i>), Russowi sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza russowii</i>), kärbesõis (<i>Ophrys insectifera</i>), ainulehine soovalk (<i>Malaxis monophyllos</i>), eesti soojumikas (<i>Saussurea alpina</i> ssp. <i>esthonica</i>), vööthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>), soo-neiuvaip (<i>Epipactis palustris</i>), harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), kahkjaspunane sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i>), kuradi-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza maculata</i>), laialehine neiuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>), suur käopõll (<i>Neottia ovata</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), kahelehine käokeel (<i>Platanthera bifolia</i>), roomav öövilge (<i>Goodyera repens</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>)	rohekas käokeel (<i>Platanthera chlorantha</i>), kollakas sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i> ssp. <i>ochroleuca</i>)
Pussa PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), valge tolmpes (<i>Cephalanthera longifolia</i>), püramiid-koerakäpp (<i>Anacamptis pyramidalis</i>), kärbesõis (<i>Ophrys insectifera</i>), tõmmu käpp (<i>Neotinea ustulata</i>), kahkjaspunane sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i>), tumepunane neiuvaip (<i>Epipactis atrorubens</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), rohekas käokeel (<i>Platanthera chlorantha</i>), harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), harilik porss (<i>Myrica gale</i>), lääne-mõõkrohi (<i>Cladium mariscus</i>), niidu-asparhernes (<i>Tetragonolobus maritimus</i>)	harilik muguljuur (<i>Herminium monorchis</i>), hall käpp (<i>Orchis militaris</i>), laialehine neiuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>), soo-neiuvaip (<i>Epipactis palustris</i>), suur käopõll (<i>Neottia ovata</i>), vööthuul-sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza fuchsii</i>)
Punniranna PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>)	
Taaravainu PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>), kärbesõis (<i>Ophrys insectifera</i>), kuninga-kuuskjalg (<i>Pedicularis sceptrum-carolinum</i>), harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), soo-neiuvaip (<i>Epipactis palustris</i>), suur käopõll (<i>Neottia ovata</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), hall käpp (<i>Orchis militaris</i>), kahkjaspunane sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza incarnata</i>), kahelehine käokeel (<i>Platanthera bifolia</i>), balti sõrmkäpp (<i>Dactylorhiza baltica</i>)	eesti soojumikas (<i>Saussurea alpina</i> ssp. <i>esthonica</i>), põdrajuure-soomukas (<i>Orobancha bartlingii</i>), laialehine neiuvaip (<i>Epipactis helleborine</i>)
Rõuma tammiku PEP	kaunis kuldking (<i>Cypripedium calceolus</i>)	harilik käoraamat (<i>Gymnadenia conopsea</i>), pruunikas pesajuur (<i>Neottia nidus-avis</i>), käokeel (<i>Platanthera</i> sp.)

Mõnel alal jäi osa seal registreeritud liikidest leidmata. Kui käpaliste arvukuse muutuse põhjused jäid selgusetuks või nägime võimalust, et lähiaastatel võib seisund muutuda, soovitasime populatsioone hiljemalt 5 aasta pärast uuesti inventeerida, et arvukuse muutustest ja seisundist selget ülevaadet saada.

Inventuuri läbiviimine andis väärtusliku kogemuse, kindlasti suurendas see klubi nähtavust ja panustas mainesse. Kuuldavasti hakkab Keskkonnaamet järgemööda käpaliste püsielupaikade seisundist ülevaate saamiseks hankeid korraldama ja klubi võiks neis võimalusel ka edaspidi osaleda.

Marilin Mõtlep

Haanjamaal käpalisi inventeerimas

13.-14. juuli 2019

Seekordse Haanjamaa retke eesmärgiks oli inventeerida Haanja lähistel olevaid vanu käpaliste leiukohti. Otsustasime jaguneda gruppidesse, et jõuaks rohkem kohti läbi käia. Esimesel päeval liikusime kolmes grupis. Igal grupil oli orienteerumiseks GPS-seade vanade leidude koordinaatidega. Kõik uued leiud salvestasime sinna juurde. Inventeerimiskäike alustasime Suure Munamäe jalamilt, kust liikusime erinevatesse suundadesse.

Esimese päeva üks esimesi leide oli ainulehine soovalk (*Malaxis monophyllos*). Kui tavaliselt on selle liigi esindajatel, nagu nimigi ütleb, üks leht (harva ka üks suurem ja teine väiksem leht), siis sellel konkreetsel taimel oli kaks suurt prisket lehte.

Saaluse Kogrejärve soostunud kaldal kohtasime sookäppa (*Hammarbya paludosa*). Selle liigi tagasihoidlike mõõtmete ja õievärvusega isendid võivad jääda kergesti leidmata. Imetlesime sõrmkäppade mitmekesisust. Sõrmkäpa perekond varieerub suuresti nii värvi kui ka mustrite poolest. Leidsime isendeid, kellel oli lausa „nägu peas“.

Teine grupp siirdus Plaani külla. Otsiti väikest käöpõlle (*Neottia cordata*), aga leida õnnestus hoopis ainulehine soovalk. Plaani küla põnevaim koht oli soo

Kahe lehega ainulehine soovalk. 13. juuli, Haanjamaa.
Foto: Jekaterina Aida

nimega Mätäsniit. Päriskäpp oli teine küll! Vanade leiuandmete järgi pidi seal kasvama kõdu-koralljuur (*Corallorhiza trifida*), aga leida õnnestus hoopis hulgaliselt ainulehist soovalku, kuninga-kuuskjalga (*Pedicularis sceptrum-carolinum*), kahkjaspunast ja vööthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza incarnata*, *D. fuchsii*).

Edasi jätkusid käpaliste otsingud Pressi külas, kus ootasid ees kaks sood Piusa läänekaldal, põhjapoolne neist oli ilmselt allikasoo. Otsisime ainulehist soovalku, sattusime aga soo-neiuvaipade (*Epipactis palustris*) väljale.

Teisel päeval jätkasime käpaliste otsinguid Pressi küla lõunapoolsemas soos. See soo oli väga rikas nii käpaliste liikide kui rohkuse poolest. Metsatukas, millega soo piirnes, olid uhked vööthuul-sõrmkäpa kogumikud. Soos asendus see kuradi-sõrmkäpaga (*Dactylorhiza maculata*). Lisaks kasvasid soos kahkjaspunane sõrmkäpp, soo-neiuvaip, balti sõrmkäpp (*Dactylorhiza baltica*) ja harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*). Soo-neiuvaibad olid siin saavutanud erilise lopsakuse. Kohe nende kõrval kasvas hulgaliselt ainulehist soovalku. Veidi kõrgemalt metsa alt leidsime väikest ja suurt käöpõlle (*Neottia cordata*, *N. ovata*), roomava öövilke (*Goodyera repens*) ja üheainsa kõdu-koralljuure taime.

Edasi matkasime Kotka sohu, kohaliku nimega Suursuu. Soo paiknes üsna kõrgete küngaste vahel orus. Käisime ümber soo, aga kõrge veeseisu tõttu päris sohu ei pääsenudki, seetõttu jäi ka sealt sookäpp leidmata.

Kotka külast jõudsime Mustahamba külla. Seal imetlesime võimsat põlispuud – Mustahamba tamme (ümbermõõt on 6,56 m, kõrgus 25 m ja vanus üle 350 a). See puu on kuulus vana ristipuu – tüvelt leiab koosseisus lõigatud riste, mis tähistavad Mustahamba külast kalmistule viidud inimesi. Oma töödes on Mustahamba tamme kujutanud graafik Günther Reindorff.

Peale käpaliste leidsime Haanjamaal teisigi huvitavaid taimeliike, mida iga päev ette ei juhtu. Kohtasime madalat kaske (*Betula humilis*), euroopa metsputke (*Sanicula europaea*), soovõhka ehk sookallat (*Calla palustris*), narmasjumikat (*Centaurea phrygia*) ja tähk-rapuntslit (*Phyteuma spicatum*). Nägime ka lõhnavat varesputke (*Chaerophyllum aromaticum*), kelle lehed on äravahetamiseni sarnased naadi lehtedega. Teele jäi ka mitmeid seeneliike ning sousti jagu sai ka kukeseeni korjatud.

Sirje Azarov ja Ülle Jõgar

Kaitsealuste liikide inventuurid ja orhideeretked 2020. aastal

Raplamaal

2020. aasta juuni alguses inventeeris Eesti Orhideekaitse Klubi Rapla Vallavalitsuse tellimisel metsalasid Raplamaal Härgla ja Pirgu külades. Inventuuri ajendiks olid piirkonda lubjakivikarjääri rajamise kavatsused, mistõttu kohalikud elanikud soovisid täpsemat ülevaadet ümbruskonna kaitsealustest liikidest.

Keskkonnaregistri andmetel oli inventuurialal varasemalt teada ainult 3 kaitsealuse liigi esinemine: II kaitsekategooria liikidest püst-linalehik (*Thesium ebracteatum*) ning III kaitsekategooria liikidest suur käopõll (*Neottia ovata*) ja sulgjas õhik (*Neckera pen-nata*). Lisaks oli metsaregistris märgitud ka hariliku kopsusambliku (*Lobaria pulmonaria*, III kaitsekategooria) leiukoht.

Inventuuri käigus joonistus välja kolm looduskaitsealust huvipakkuvat piirkonda. Ühelt metsaeraldise, mida oli varem hinnatud potentsiaalseks vääriselupaigaks, leidsime brüoloog Mare Leisi abiga hulgaliselt vääriselupaiga tunnusliike: sammaldest sulgjas õhik, erinevad säbrikuliigid (*Ulota (crispa) sp.*) ja kännukatik (*Nowellia curvifolia*) paljudes kohtades; roomav soomik (*Lepidozia reptans*) – mitmes kohas; lisaks üksikleidudena harilik hännik (*Isothecium alopecuroides*), harilik paelsammal (*Metzgeria furcata*) ja sügis-kõrvsammal (*Jamesoniella autumnalis*). Vanadel lehtpuudel kasvas harilik kopsusamblik (*Lobaria pulmonaria*) ja kuuskedel kuuse-nublusamblik (*Lecanactis abietina*). Kaitsealustest taimeliikidest leidsime selles metsaosas harilikku ungrukolda (*Huperzia selago*). Kokkuvõttes vastas metsaeraldis bioloogiliste näitajate ja tunnusliikide poolest vääriselupaiga kriteeriumitele. Inventuuri välitööleht on edastatud Riigimetsa Majandamise Keskusele, kes korraldab ala arvelevõtmise vääriselupaigana.

Huvitavaks osutus ka Pirgu külas asuv liigirikas puisniit, mida ilmestasid mitmesaja-aastased võimsad tammed. Varasemate inventuuridega oli puisniidult leitud vähearvukalt püst-linalehikut ja ohtralt suurt käopõlle. Mõlemad liigid olid alal säilinud, suurt käopõlle loendasime kokku 105 ja püst-linalehikut 266 isendit. Tellija soovil vaatasime üle ka kõrgepingeliini aluse lageda piirkonna inventeeritavate metsaalade servas. Sealt tuli kogu inventuuri suurim

avastus – leidsime jumalakäpa (*Orchis mascula*) väga esindusliku, ligi 1000 generatiivse isendiga populatsiooni. See liik kuulub II kaitsekategooriasse. Varasemad andmed jumalakäpa esinemise kohta selles piirkonnas puudusid. Liinialuselt saime kirja ka üksiku halli käpa (*Orchis militaris*) ning mitmest kohast käokeeli (*Platanthera sp.*), mis ei olnud veel liigini tuvastatavad.

Püst-linalehik. 1. juuni, Pirgu.

Foto: Ulvi Selgis

Arvukas jumalakäpa populatsioon. 2. juuni, Pirgu. Foto: Marilin Mõtlep

Inventuuriala metsades leidsus kümmekonnas kohas ka väikeste kogumikena kasvavat pruunikat pesajuurt, suurimad kogumikud küündisid 28 isendini.

Inventuuri kokkuvõtted ja andmed registreeritud liikide kohta on edastatud tellijale ning Keskkonnaametile keskkonnaregistrisse kandmiseks.

Ulvi Selgis

Turba alevikku kavandatava discgolfi raja mõjust kauni kuldkinga levikule

2020. a juunikuus inventeeris Eesti Orhideekaitse Klubi Saue vallas Turba alevikus kinnistut, kus kohalike elanike sõnul kasvab II kaitsekategooria kaitsealune taimeliik kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*). Kasvukoht jääb kavandatava discgolfi raja territooriumile. Kuna keskkonnaregistris ei olnud kõnealusel kinnistul kaitsealuseid taimeliike registreeritud, soovis Saue Vallavalitsus klubilt liigi tuvastamist ja eksperthinnangut, kuidas mõjutab kavandatud rada kuldkinga levikut.

12. juunil külastas ala EOKK liige Arto-Randel Servet koos oma tütreaga. Kohalik teejuht Karmen Limmer juhatas kätte kauni kuldkinga kahes erinevas asukohas, kolmas koht leiti ala üheskoos üle vaadates juurde. Kõigis kolmes leiukohapunktis oli üks puhmik, vastavalt kaheteistkümne, ühe ja kuue generatiivse võsuga. Lisaks avastas inventeerija lähimbrusest III kaitsekategooriasse kuuluvate orhideeliikide pruunika pesajuure (*Neottia nidus-avis*),

vööthuul-sõrmkäpa (*Dactylorhiza fuchsii*) ja suure käöpõlle (*Neottia ovata*) leiukohad. Kahe esimese liigi arvukus ulatus 20-30 taimeni, suurt käöpõlle oli kasvamas sadakond.

Looduskaitseaduse § 55 lõike 7 kohaselt on II kaitsekategooria taimede kahjustamine, sealhulgas korjamine ja hävitamine, keelatud. Seetõttu tuleb EOKK hinnangul rakendada kuldkinga leiukohapunktide ümber Keskkonnaameti poolt määratud puhvertsooni raadiusega 30 m. Planeeringus tuleb discgolfi rajad ümber kavandada selliselt, et ükski korv ega viskesuund ei paikneks kuldkinga puhvertsoonis. Ka inimeste liikumistrajektorid tuleb planeerida nii, et puhvertsoon püsiks võimalikult puutumatuna. Tallamise vältimiseks soovitasime inimeste liikumise ka III kaitsekategooria liikide leiukohtadest ümber suunata.

Marilin Mõtlep

Ekspertarvamus orhideede ümberasustamise kohta Laiküla III turbatootmisalal

OÜ Inseneribüroo STEIGER tellimisel viis Eesti Orhideekaitse Klubi **29. juunil 2020** Läänemaal Laiküla III kavandataval turbatootmisalal läbi käpaliste inventuuri, märgistas leitud taimed ja selgitas välja potentsiaalsed ümberistutusalad. Keskkonnaregistri andmetel esines planeeritaval kaevandusalal kaks kaitsealust taimeliiki: kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*) ja kahelehine käokeel (*Platanthera bifolia*), mõlemad III kaitsekategooriast. Keskkonnaamet seadis kaevandamisloa saamisel tingimuseks nende taimede ümberasustamise.

Mõlemad liigid said inventuuri käigus olulist täiendust. Kui kahkjaspunast sõrmkäppa oli 2009. aastal registreeritud kahes punktis kokku 34 taimet, siis seekord leidsid inventeerijad Tiiu Kull, Aigi Ilves, Riine Latserus ja Marilin Mõtlep 78 taimet ja varasemast oluliselt suuremal alal. Kahelehist käokeelt oli 2009. aastal registreeritud vaid üks taim, inventuuri käigus leidsime 83 taimet ning samuti märkimisväärselt suuremalt alalt.

Lisaks leidsime nelja varasemalt registreerimata III kaitsekategooria käpaliseliigi kasvukohtad. Hall käpp (*Orchis militaris*) oli esindatud ühes leiukohas 62 isendiga, samast kohast leidsime ka soo-neiuvaiba (*Epipactis palustris*) 65 taimet. Soo-neiuvaip kasvas ka madalsoos, kust leidsime 39 isendit. Madalsoo servas paiknevas metsatukas oli kuradi-sõrmkäpa (*Dactylorhiza maculata*) kasvukoht, kus loendasime kokku 80 taimet. Harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*) oli esindatud madalsoos kolmes punktis üksikleidudena, kokku 4 isendit.

Tingimuste poolest sobiv kasvukoht taimede ümberasustamiseks Laiküla kandis. Foto: Marilin Mõtlep

Kõik leitud orhideed said märgistatud ja klubi on edastanud tellijale konkreetsed juhised madalsoos kasvavate taimede ümberasustamiseks. Inventeerijate hinnangul on sobiv ümberistutusala lähiümbruses Käntu-Kastja hoiualal, kus uus kasvukoht sarnaneb tingimuste poolest senisega.

Marilin Mõtlep

Ümberasustamiseks märgistatud kahelehine käokeel Laiküla III kavandataval turbatootmisalal, 29. juuni.
Foto: Marilin Mõtlep

Otepää ümbrus üllatas toredate taimeleidudega

2020. aasta juulis inventeerisid Eesti Orhideekaitse Klubi liikmed Valga- ja Tartumaal II kaitsekategooria käpaliste kasvukohti, mille andmed keskonnaregistris olid üle 10 aasta vanad.

Inventuuri käigus külastasime kokku üheksat orhideeala peamiselt Valgamaal Otepää ümbruses, paar ala ulatusid osaliselt ka Tartumaale ning üks asus täielikult Tartu maakonnas.

Inventuur oli väga edukas eeskätt Euroopa Liidu tähtsusega orhideeliigi soohiilaka (*Liparis loeselii*) leidude poolest. Varasemalt oli soohiilaka esinemine selles piirkonnas teada ainult kahel alal: Meegaste külas Päästjärve ääres üksikpunktina (andmed aastast 2005, arvukus teadmata) ja Mustumetsa külas Sauniku käpaliste püsielupaigas (2002, üksikisend). Inventuuri käigus leidsime soohiilakat 24 asukohapunktis kokku 168 taime. Erakordse hiilakarikusega üllatas Päästjärve äärne õõtsik-siirdesoo, kus seda liiki esines 11 asukohapunktis koguarvukusega 90 isendit. 10 uut soohiilaka asukohapunkti lisandus Sauniku käpaliste püsielupaigast (lühendatult PEP) kokku 71 taime, kusjuures liiki leidis küllaltki suurel alal nii õõtsiksoo kesk- kui ka lõunaosas. Lisaks leidsime Miti külast uue väikese soohiilaka ala 7 taimega.

Nuriseda ei saa ka Russowi sõrmkäpa (*Dactylorhiza russowii*) leidude üle, kes oli kõige levinum inventuuril kohatud II kaitsekategooria liik. Keskkonnaregistris oli Russowi sõrmkäpp kirjas 4 alal (Miti, Räbi, Pädla/Hellenurme ja Meegaste/Arula), seejuures pärinesid viimased vaatlused kohati nii kaugest minevikust nagu 1997. aasta. Õnneks oli kõigil nimetatud aladel liik säilinud. Imeilusad suured Russowi sõrmkäpa populatsioonid leidsime Sauniku käpaliste püsielupaigast, kus ainuüksi ala keskosas loendasime üle 1000 isendi, paarsada taime lisandus veel PEP-i lõunaosast. Uue leiukohana sai üle 140 Russowi sõrmkäpa kirja ka kuivendatud soost Vana-Otepää külas.

Kärbesõis (*Ophrys insectifera*) oli keskkonnaregistris teada Vana-Otepäält ja Tartumaalt Laguja külast. Inventuur näitas, et mõlemal alal oli liik alles. Vana-Otepääl kasvas uhke populatsioon 125 isendiga, ühes asukohapunktis loendasid inventeerijad koguni 54 kärbesõit. Allikasoo Laguja külas leidis liiki üksikisenditena.

Ainulehise soovalgu (*Malaxis monophyllos*) leidsime inventuuri käigus üles nii Pühajärve külast Neitsijärve lähistelt, Meegaste/Arula külast kui ka Sauniku käpaliste PEP-ist. Kõigil aladel oli seda liiki varemgi registreeritud, kuid mitmed asukohapunktid olid uued. Täiesti uue leiukohana lisandus Vana-Otepää ala. Kokku sai andmetabelisse kirja 16 ainulehise soovalgu asukohapunkti 33 taimega.

II kaitsekategooria liikidest olid harva esindatud kõdu-koralljuur (*Corallorhiza trifida*) ja täpiline sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata* subsp. *cruenta*). Kõdu-koralljuurt leidsime ainult kahel alal: Mustumetsa külas Sauniku PEP-i lõunaosas ja Räbi/Hellenurme alal. Kokku sai kirja 4 asukohapunkti 27 taimega. Täpelist sõrmkäppa kasvas Mustumetsa, Vana-Otepää ja Räbi/Hellenurme alal, kokku 13 taime kaheksas asukohapunktis.

Harva õnnestus kohtuda ka väikese käopõllega (*Neottia cordata*) – peamiselt seetõttu, et külastatud alad ei olnud sellele liigile kasvukoha poolest sobivad. Sauniku PEP-i lõunaosast sai siiski kirja 5 väikese käopõlle asukohapunkti, kokku 49 taime. Täiesti tabamatuks jäi harilik sookäpp (*Hammarbya paludosa*). Ainuke selle liigi teadaolev kasvukoht Sauniku PEP-is oli kahjuks üle ujutatud ja ligipääsmatu.

Inventuuri üks huvitavamaid avastusi oli varjuliste (*Bromus benekenii*) leidmine Miti küla kuusikust. Eesti uue taimeatlase tööversiooni andmetel on tegemist selle liigi praegu ainsa teadaoleva kasvukohaga Lõuna-Eestis, varem on seda liiki leitud ühes atlaseruudus Võrumaal.

III kaitsekategooria orhideed

Inventuuri käigus registreerisime kokku 12 III kaitsekategooria orhideeliiki. Küllaltki ootuspäraselt olid levinumad liigid soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*) ja vööthuul-sõrmkäpp (*Dactylorhiza fuchsii*), mõlema asukohapunkte kogunes üle 100 ja koguarvukus küündis tuhandetesse. Üle tuhande isendi kaardistasime ka kuradi-sõrmkäppa (*Dactylorhiza maculata*) ja suurt käopõlle (*Neottia ovata*). Tunduvalt harvemini esines kahkjaspunast sõrmkäppa (*Dactylorhiza incarnata*), harilikku käoraamatut (*Gymnadenia conopsea*), balti sõrmkäppa (*Dactylorhiza baltica*) ja kahelehist käokeelt (*Platanthera bifolia*). Teiste III kategooria liikide koguarvukus jäi alla 100 isendi.

Aladest

Orhideerikkaimaks alaks osutus Sauniku käpaliste püsielupaik Mustumetsa ja Soontaga külades, kust leidsime 16 liiki käpalisi. Seejuures jõudsim 2 inventeerijate rühmaga ala ainult osaliselt läbi käia. Järgnesid Meegaste/Arula ja Räbi/Hellenurme alad 10 liigiga.

Kogu inventuuri suurimaks üllatajaks oli ilmselt Päästjärve ümbrus Meegaste külas, sest keskkonnaregistri andmed selle ala kohta olid erakordselt napid – ainult üks soohiilaka ja üks soo-neiuvaiba asukohapunkt. Lisaks juba mainitud hiilakarikkusele tuli Päästjärve ümbrusest ka inventuuri ainuke sileda villpea (*Eriophorum gracile*) II kaitsekategooria

leid ning mitmeid III kaitsekategooria käpaliseliike. Seega, vahel tasub ringi vaadata ka kohtades, kus keskkonnaregister suurt midagi ei näitagi.

Kokkuvõte ja tänusõnad

Kokku sai Keskkonnaametile edastatud 727 andmerida 21 kaitsealuse taimeliigi kohta. Kahepäevasel inventuuril osales 20 inimest. Suur aitäh osalejatele! Siinkohal tänusõnad ka Keskkonnaameti poolt, kelle esindaja kommenteeris andmeid lühidalt nii: „Neis on tõesti pärl!“ Ootame klubi liikmeid teinegi kord Otepää kandiga tutvuma, sest väga vanade andmete-ga orhideekohti jäi selles piirkonnas varuks veel mitme inventuuri jagu.

Ulvi Selgis

Retk Jänijõe äärsele lehitu pisikäpa kasvukohale

25. juulil 2020 käis väike rühm Eesti Orhideekaitse Klubi liikmeid koos kolme külalisega tutvumas I kategooria kaitsealuse liigi lehitu pisikäpa (*Epipogium aphyllum*) kasvukohaga Kõrvemaa maastikukaitsealal Jänijõe ümbruses.

Retke käigus leidsime 8 asukohapunkti kokku 19 lehitu pisikäpa isendit. Neist üks koht oli väljaspool keskkonnaregistris seni teada olnud pisikäpa alasid ehk tegemist oli uue leiukohaga. Teistest kaitsealustest liikidest jäid Jänijõe metsades silma roomav öövilge (*Goodyera repens*), harilik ungrukold (*Huperzia selago*) ja karukold (*Lycopodium clavatum*).

Päeva teisel poolel külastasime Suur-Kalajärve äärset õõtsiksood, kus suhteliselt väikesel territooriumil kasvab arvukalt kaitsealuseid taimeliike. II kaitsekategooria käpalistest leidsime järveäärselt õõtsikult üles viljunud kõdu-koralljuured (*Coralorhiza trifida*) ning soohiilakad (*Liparis loeselii*), samuti ainulehised soovalgud (*Malaxis monophyllos*) ja sookäpad (*Hammarbya paludosa*). Toredaks elamuseks olid esimesed õitsevad kollased kivirikud (*Saxifraga hirculus*) – euroharuldused, keda nii mõnigi retkeline ei olnud varem looduses kohanud. Metsa all kasvasid mitmel pool suurte kogumikena väikesed käopõlled (*Neottia cordata*). Kuigi juuli lõpp ei ole paljude III kaitsekategooria käpaliste vaatlemiseks enam soodne aeg, nägime Suur-Kalajärve ääres viimaseid õitsevaid kahkjaspunaseid sõrmkäppi (*Dactylorhiza incarnata*), harilikke käoraamatuid

(*Gymnadenia conopsea*) ning soo-neiuvaipasid (*Epipactis palustris*). Mitmed sõrmkäpaliigid olid juba õitsemise lõpetanud. Metsaservades leidsime siin-seal laialehist neuvaipa (*Epipactis helleborine*).

Retkelised tänavad juhendamise eest Ester Valdeved, kes oli külastatud alade hea tundjana suureks abiks liikide otsimisel.

Ulvi Selgis

Kollane kivirik Suur-Kalajärve õõtsikul, 25. juuli.
Foto: Olev Abner

Kaitsealuste liikide inventuurid ja orhideeretked 2021. aastal

Kaitsealuste liikide inventuur 2021. aastal

2021. aasta oli Eesti Orhideekaitse Klubile pingeline käpaliste inventeerimise aasta. Kevadel sõlmis Keskkonnaamet klubiga lepingu I ja II kaitsekategooria käpaliste jt kaitsealuste taimeliikide inventeerimiseks 14 püsielupaigas ja seitsmes esinduslikus kasvukohas väljaspool püsielupaiku. Kuna paljud andmed keskkonnaregistris olid vanad ja ebatäpsed, oli Keskkonnaametil vaja kaasaegset ülevaadet elupaikade ja liikide seisundist.

Välitööde tegemine oli päris suur ettevõtmine, sest inventeerimisalasid oli palju ja need paiknesid üle terve Eesti. Pidime andma ülevaate I ja II kaitsekategooriasse kuuluvate looduslike orhideede ja muude kaitsealuste taimeliikide esinemisest, seisundist ja leviku ulatusest ning elupaiga seisundist tänapäeval. Sellele lisaks pidime andma kaitsekorralduslikke

soovitusi käpaliste elupaikade hooldamiseks ja taastamiseks.

Inventuuril osales kokku 13 klubi liiget. Pärast välitöid võrdlesime seni keskkonnaregistris olnud andmeid uute andmetega ja saatsime tulemused ning ülevaated/hinnangud kõigi inventeeritavate käpaliste kohta Keskkonnaametile.

See oli suur ja oluline töö käpaliste kaitse tagamiseks. Sisulist aruannet tuleb aga veel oodata – kirjutame sellest pikemalt järgmises *Ööviulis*.

Sirje Azarov

Valgeõieline punane tolmpoa. 26. juuni, Saaremaa. Foto Arto-Randel Servet

Noarootsi orhideed

3.-4. juuli 2021

Klubi 2021. aasta orhideeretk oli plaanitud Noarootsi poolsaarele. Põhjusteid selleks oli mitmeid. Esiteks oli klubi sealkandis rohekat õöskeelt (*Coeloglossum viride*) vaatamas käinud viimati 1986. aastal ning viimased andmed sealsetest leidudest pärinesid 1997. aastast. Nii oli meie üks eesmärk see niiduala taas üle vaadata ja loota, et ehk õnnestub mõni õöskeel leida. Retke teiseks eesmärgiks oli näha püramiid-koerakäppa (*Anacamptis pyramidalis*). Tegemist on ikkagi liigiga, kellel on Mandri-Eestis vaid üksainus leiukoht – Noarootsi poolsaarel. Lisaks tahtsime üle vaadata põnevamad elupaigad ja registreerida sealsed orhideed, sest paljud andmed olid Keskkonnaregistris ka juba aastatetagused.

Esimene päev algas Aulepa bussipeatuses – kokku oli tulnud 19 klubilist-huvilist. Kohe võeti suund niidulappidele, kus pidi kasvama püramiid-koerakäpp. Juba esimesel, metsaäärsel niidul saime tema üle rõõmustada. Rõõm oli veelgi suurem, kui nägime mitmeid valgeõielisi isendeid. Varasemad andmed sellelt niidult pärinesid 2017. aastast, mil siin oli loendatud 34 taimet. Praegu kasvas siin püramiid-koerakäppa hulgaliselt. Kõrgest rohust vaatas vastu ka teisi käpalisi – vööthuul-sõrmkäpp (*Dactylorhiza fuchsii*), suur käöpõll (*Neottia ovata*), harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*), kahelehine käokeel (*Platanthera bifolia*) ja soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*).

Järgmisena võeti kurss kunagisele roheka õöskeele leiualale. Nüüd sai kiigatud iga rohututi taha ja piilutud põõsaste rüppe, aga tulemust ei tulnud. Niit tundus olevat ka hooldamata olekuga.

Hara lahe ääres oli veel üks suur rannaniit, kus ka karjatati. 2020. aastal olid Jekaterina Aida ja Kaisa Alla leidnud sealt 150 püramiid-koerakäppa. Leidsime meegi. Mitmelt niidult kokku loendasime tuhatkond taimet. Lisaks olid siin voogavad vööthuul-sõrmkäpa kogumikud, taimi sai kokku loendatud üle 500 isendi ja ka maantee serv oli nendega palistatud. Haruldasmateist liikidest saime kirja veel hariliku muguljuure (*Herminium monorchis*).

Edasi võtsime suuna Noarootsi poolsaare põhjatiipu, Hara neeme poole. Enne, kui sammud sealsele karjamaale seadsime, tegime väikese lõunapausi. Ilm ei olnud meid väga soosinud – palavust oli juba piisavalt. Õnneks ei lõõsanud päike, vaid rohkem oli pilvist taevast.

Ees ootav niiske niit üllatas meid paljuga. Tegemist oli üsna mitmekesise maastikuga, lisaks karjatamisele oli inimene seda ka kaevetöödega kujundanud. Kuum suve algus oli aga oma jälje jätnud – niiskust oli üsna vähe. Põhjalike otsingute tulemusel leidsime kümme orhideeliiki. Ja nende hulgas üks püramiid-koerakäpp – see oli täiesti uus leiupaik!

Järgmine peatus oli plaanitud veidi lõuna poole, teeserva, kus pidi kasvama karvane lipphernes (*Oxytropis pilosa*). Ning seal ta oligi! Teest tsipa eemal, puudetuka taga üllatas meid aga soostunud niit, kust avastasime üle 50 soohiilaka (*Liparis loeselii*). Kasvukohaks oli tegelikult kunagise kalatiigi põhi.

Nende rõõmustavate leidude järel siirdusime ööbimiskohta Saare mõisa. Kuna oli veel varane õhtu, sai ette võetud rännak Sutlepa mere äärde. Sutlepa meri on maakerke tulemusena merest eraldunud jäänukjärv, mille kallastel laiuvad ulatuslikud rooväljad. Seal on lühike matkarada ja vaatetorn, kust avaneb ümbursele hea vaade. Lahe ümbruses pesitseb üsna suur hallhaigru koloonia, samuti võib näha hõbehaigruid.

Teine päev algas laululindude saatel – Ester oli nõus varahommikul tegema linnulauluretke. Palava suvepäeva eel ergutas see meie kõigi meeli.

Püramiid-koerakäpa valgeõieline isend. 3. juuli, Noarootsi. Foto: Ulvi Selgis

Valge tolmpea paarikesed metsa all. 12. juuni, Saaremaa. Foto Arto-Randel Servet

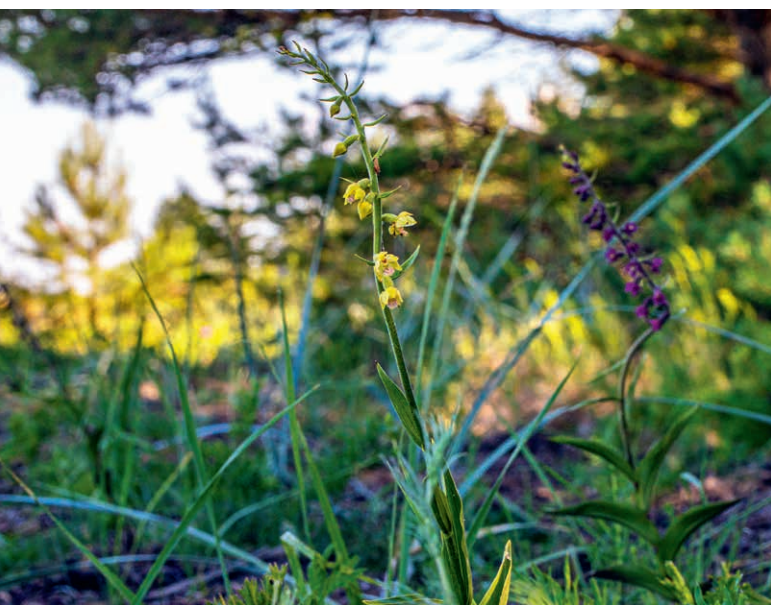

Klubilased kollaseõielist neuuvaipa uudistamas. 4. juuli. Foto: Enn Selgis

Kavas oli Ramsi poolsaare ja Kudani ümbruse niitude külastus. Ramsi liivase neeme tipust loendasime hulgaliselt aas-karukella (*Pulsatilla pratensis*), neid sai kokku ligi 700. Kirja sai ka sadakond tumepunast neuuvaipa (*Epipactis atrorubens*). See orhidee üllatas meid kollaseõielise vormiga, kes kohe ennast jäädvustama kutsus. Poolsaare idarannik aga, kus varem mitmeid käpalisi kohtas, on aja jooksul muutunud suureks rooalaks ning taimestik seetõttu vaesunud.

Kudani ümbruses oli mitmeid erinevaid elupaiku. Esimene soine ala, kuhu siirdusime, rõõmustas meid ainulehise soovalguga (*Malaxis monophyllos*) – neli habrast isendit olid end pilliroo vahele peitnud. Noarootsis ei ole seda liiki varem registreeritud. Teistest orhideedest oli rohkelt kärbesõit (*Ophrys insectifera*), keda sai registreeritud üle 100 taime. Väga arvukas oli ka harilik muguljuur, keda võis loendada sadades. Vähem leidis soohiilakat – ainult mõnikümmend.

Alalt ei puudunud ka soo-neiuvaip, balti sõrmkäpp (*Dactylorhiza baltica*), kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*), harilik käoraamat, kahelehine käokeel, rohekas käokeel (*Platanthera chlorantha*) ja täpiline sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata* subsp. *cruenta*).

Sellest soisest alast veidi põhja pool asus suurem karjatatav niiske niit, kus esines ka allikalisi soolaike. Sealt sai kokku loendatud 60 harilikku muguljuure taime. Lisaks oli veel kahkjaspunast sõrmkäppa, harilikku käoraamatut ja soo-neiuvaipa.

Edasi kulges meie retk tagasi Aulepa poole. Selle tee serva jäi mitmeid niiskeid alasid. Siit oli Kaisa eelmisel suvel avastanud palju erinevaid käpalisi. Ka seekord saime rõõmustada kümnete kärbesõite ja muguljuurte üle, aga leidsime ka üksikuid soohiilakaid ja täpilisi sõrmkäppi. Ning ikka ja jälle need tavapärasemad orhideed – soo-neiuvaip, kahkjaspunane sõrmkäpp, harilik käoraamat ja kahelehine käokeel.

Tagasiteel külastas osa seltskonnast ka väikese käopõlle (*Neottia cordata*) leiukohta Seljakülas. Sealt leiti seekord kümmekond taime, aasta varem oli kohatud üksikuid isendeid.

Kõik Noarootsi kaitsealused taimeliigid said klubi poolt kaardistatud, leiti mitmeid uusi leiukohti. Nii mõneski kohas oli arvukus võrreldes eelnevate andmetega tunduvalt tõusnud, see teeb rõõmu. Noarootsi uueks liigiks sai ainulehine soovalk. Andmed registreeritud liikide kohta edastasime Keskkonnametile keskkonnaregistrisse kandmiseks.

Sirje Azarov

Siin ta ongi – kollaste õitega tumepunane neuuvaip. 4. juuli. Foto: Jaak Neljandik.

PUNANE TOLMPEA ON TÄHELEPANU ALL

Kuigi punane tolmpes oli aasta orhidee kaugel 2010. aastal, sai ta viimase nelja aasta orhideedega samaväärset või isegi rohkemat tähelepanu. Rava tammikus nähti punast tolmpes viimati 1937. aastal. Ja kuigi teda käidi mitmeid kordi seal otsimas, ei andnud ta ennast näha. Nüüd siis viimaks ...

Punane tolmpes kui ilusate suurte õitega graatsiline käpaline valiti telesarja „Kaduva maailma lävel“ ühe osa peategelaseks.

Punane tolmpes figureeris ka 2021. aasta inventuuride kavas ning klubi tublidel inventeerijatel oli õnn kohtuda valgeõielise taimega.

Rava tammiku punase tolmpes taasleidmise lugu

2021. aasta 19. juunikuu päeval kogunes osa Eesti Orhideekaitse Klubi liikmeskonnast Ester Valdvee juurde Järvamaale, et läbi viia ikka veel inimkonda kiusava koroonaviiruse tingimustes kevadine üldkoosolek. Ilm oli juuni kohta ebatavaliselt kuum, ligi 30 °C varjus, ning see päev töötas tulla kõigile paras katsumus. Ilma tõttu muudeti juba algseid plaanegi – Ester tahtis meid peale koosolekut viia Lõhmu sohu ja soosarte, kuid vältimaks päikeselõõsas pikka

jalgsi minekut ja sinihelmika mätaste vahel ukerdamist valis lihtsama variandi.

Nii tegimegi alustuseks soojendustuuri Palgissaare soos ja Rava tammiku külje all paisjärve kaldal asuvas pisikeses madalsoos, siis seadsime sammud tammikusse. Olin seal koos oma kolleegidega mõned päevad varem juba välitöödel käinud, meie tegutsemisjäljedki olid veel näha, ning tundsin isegi pisukest igavust, sest Rava tammiku muljed olid alles liiga värsked.

Klubilased orhideede otsingul Rava tammikus, 19. juuni. Foto: Olev Abner

Üsna kohe leidsime üles kuldkingad, kes olid õitsemist lõpetamas, aga pakkusid veel mõne viimase õiega pildistajatele tegevust. Suur käopõll, pruunikas pesajuur. Vanad tammed meenutasid hiiglasuuri kõverikke skulptuure ja andsid kosutavat varju päikese eest. Rohi ulatus kohati üle põlve. Inimesed jalutasid gruppides või ka üksi, vastavalt hingelaadile. Grupp, kuhu mina olin jäänud, tegi hetkeks seisaku, et midagi omavahel arutada. Kuulasin neid ja vahtisin botaanikuna harjumuspäraselt rohtu ja ... äkki nägin imelikke, mulle üsna võõraid avanemisejärgus punakaid õisi. Mäletan ennast mõtlikult omaette kü-

simas: „Kas need ei ole mitte punase tolmpeda omad?“

Lähemal seisjad tulid vaatama ja siis leidis keegi juba uued ja uued ja uued taimed, kes olid alles õitsemist alustamas ning vaevu rohu sees märgatavad. Väikesed lilled poseerisid uhkelt fotograafidele, Ester oli kui „ussist nõelatud“ ja elevil selle leiu üle. Tuli välja, et Rava tammikus nähti punast tolmpeda viimati ligi 80 aastat tagasi, 1937. aastal. Järvamaale tuli selle leiuga 25. orhideeliik. See oli suur üllatus, kogu päeva tähtsaim avastus, mis varjutas kõik varem ja hiljem nähtud orhideeliigid.

Jana-Maria Habicht

Punane tolmpeda Rava tammiku tihedas rohus arglikult esimesi õisi näitamas, 19. juuni.
Foto: Olev Abner

Pivarootsi võttepäeva meenutus

Oli palav juulikuu päev, kui helistas saatejuht Kristo Elias. Mina vastasin oma ema, Angelika Portsmuthi telefonile, kuna ta oli hetkel eemal ja rohis kartulivagusid. Sain kohe aru, et olen asjasse segatud. Pärast kõne lõppemist selgus, et juba pooleteise päeva pärast on televõtte orhideest uude telesarja "Kaduva maailma lävel". Sari planeeriti 16 ohustatud liigist Eestis ja nende hulka oli valitud ka üks orhidee. Lühikese ajaga oli vaja liiki, kohta ja jutustajat. Ema kooskõlastas klubi juhatuse liikmetega liigi, milleks sai ühel meelel punane tolmphea (*Cephalanthera rubra*), ja mind, klubi kõige nooremaliiget, määrati jutustaja rolli. Sõitsime kohe Pivarootsi, et vaadata, milline on punase tolmphea õite seisund, sest idee oli näidata õitsevaid taimi, seda enam, et punane tolmphea on oma graatsilise välimusega väga atraktiivne. Ilmad olid juba pikemat aega väga kuumad ning päevane õhutemperatuur üle 30°C, oli põud ja taimed õitsesid ära kiiremini kui tavaliselt.

Pivarootsis olid tolmphead õnneks täies õies, pisut oli näha ka äraõitsemise märke. Loendasime 250 generatiivset võsu ja vaatasime, keda seal orhideedest veel tutvustada saaks – leidsime mitu liiki käpaliisi: kaunist kuldkinga (*Cypripedium calceolus*), halli

Punane tolmphea. 1. juuli 2021, Pivarootsi.
Foto: Angelika Portsmuth

käppa (*Orchis militaris*), rohekat käokeelt (*Platanthera chlorantha*), suurt käöpõlle (*Neottia ovata*), tume-punast neiuvaipa (*Epipactis atrorubens*) ja harilikku käoraamatut (*Gymnadenia conopsea*).

Jutustaja ja võttemeeskond Pivarootsis, vasakult: H.A.W. Portsmuth, K. Elias ja M. Veermets.
Foto: Angelika Portsmuth

Kohtusime 1. juulil Kristo Eliase ja operaator Mattias Veermetsaga Pivarootsis, Mandri-Eesti punase tolmphea suurimas püsielupaigas. Ilm oli kuum. Pooleteise päevaga olid tolmphead kõvasti õitsemisega edasi läinud. Teemapunktid olid ette antud ja Ulvi Selgise ning Marilyn Mõtlega abiga koostasime taime tutvustuse. Võtte käigus oli tohutult palav, õnneks oli tolmphead elupaik kaskede all, mis andis natukenegi hingata. Ema roll oli minu näolt higipiiskade pühkimine. Kokku olime kasvupaigas üle kolme tunni. Igast etapist tehti mitu võtet, nii kaamera kui drooniga. Umbes viieminutilise filmijupi tegemine võttis terve päeva, sest mina ja ka võttegrupp alustasime oma päeva pealinnast. Vahepeal tuli ka kaameranärv sisse ja lihtne lause osutus väga keeruliseks – iga kord läks mingi sõnasaba sassi. Õnneks on Kristo Elias nii professionaalne, et tema küsimuste ja vestlusega tekkis mõnus õhkkond, mille käigus sai kõik ära öeldud ja seda pingevaba häälega. Olen ise rahul, sest välja tuli vahva klipp punasest tolmphead. Vähemalt mu oma koolis räägiti sellest palju ja läbi selle sai ka orhideede sugukond kõlapinda, mille üle on mul väga hea meel.

Saade punasest tolmphead oli ETV eetris 22. septembril 2021 ja seda saab järele vaadata aadressilt etv.err.ee/1608334043/kaduva-maailma-lavel: punane tolmphea.

Hans Albert William Portsmuth

PANDEEMIA AJA KOOSOLEKUD

2020. aasta koosolek Tuhalas ja väljasõit Paraspõllu LKA-le

Orhideekaitse klubi 2020. aasta ürituste plaani kokku seades ei unustatud mainida, et tulemas on järjekordne, seekord viiega lõppev tähtpäev. Paraku tegi jõudu koguv koroonapandeemia omad korrektuurid. Seega tuli tavapärane, tubaste juttudega üritus koos torditüki ja kohvi nautimisega viia loodusele lähemale.

Pakkusin välja võimaluse korraldada pidu oma kodukohas Tuhalas Vanatammi talus, mis ka heaks kiideti. Ürituse teise osana oli plaanis külastada mõnda ümbruskonna käpalisterikast paika, milleks sobis suurepäraselt Paraspõllu looduskaitseala.

13. juuni hommikul oli ilm nagu väliürituse tarvis tellitud – selge ja 20 pügala ligi hoidva temperatuuriga. Kes tulemas olid, need ka suurema või väiksema ekslemise saatel kohale jõudsid. Tort ja pidukõned nagu ikka, sissejuurdunud traditsiooni järgides. Õnnetleti ka klubi esimest presidenti Olaf Shmeidti, kellel oli hiljaaegu täitunud 90 eluaastat.

Jõudis kätte aeg päevakorra teise punkti, matka juurde asuda. Kõik kohalviibijad sellest mitmetel põhjustel osa võtta ei saanud, sellegipoolest kogunes sohu minejaid tubli veerandsada. 1998. aastal, kui Paraspõllu kaitseala loomise protsess alles algusjärgus oli ja toetuseks tublisti ekspertarvamusi vajas, õnnestus mul vaid kümnekond klubikaaslast sohu meelitada.

Vahemärkusena ütlen, et käisin päev varem põhjalikul luureretkel ja muu hulgas leidsin kaks seni märkamata jäänud liiki. Nii väikese käopõlle (*Nettia cordata*) kui ka roomava öövilke (*Goodyera repens*) võimalikku olemasolu kahtlustasin juba varem, sest sobivaid kasvukohti leidub.

Lõppjärelduse võib paari sõnaga kokku võtta – haruldasi liike seal on. Viimased leiud viivad Paraspõllu looduskaitsealal kohatud orhideeliikide arvukuse (21 liiki) pea samale tasemele Läänemaa ja saarte paremate paikadega.

Kolmeteistkümnenda juuni tähtpäevamatk toimus, kui orhideesid silmas pidada, pisut vara. Seda näitas ka kohatud liikide arv, kuus-seitse, aga alpi võipätkas (*Pinguicula alpina*) öitses täies ilus ja jäi kogu seda ettevõtmist konkurentsilt kroonima. Vaimustust tekitas ka järvelubja põndaku kärbesõite (*Ophrys insectifera*) rohkus. Laimi Truusi ettepanekul piirasime lindiga ühe püsiksannika (*Swertia perennis*) kasvuala.

Sügis-talvel alustati Paraspõllu soo veerežiimi taastamisega seal, kus veetase oli kuivenduse mõjul kõige rohkem alanenud. Võeti maha sinna kasvanud mets, tasandati kõrgeid sinihelmika mättaid ja rajati kraavidele paisud, et tõsta pinnavee taset ja ülejutuse kestvust. Kuidas läheb Paraspõllu käpalistel ja teistel haruldastel liikidel edaspidi, seda näitavad edaspidised pikaajalised vaatlused.

Arne Kivistik

Koosolekul osalejad Tuhalas Vanatammi talus. Foto: Arto-Randel Servet

Alpi võipätkas pruuni sepsika mättal. 13. juuni, Paraspõllu soo. Foto: Jaak Neljandik

2021. aasta koosolek Albus

Uus pandeemia-aasta jättis meid jälle ilma traditsioonilistest orhideeteemaliste ettekannetega aasta-koosolekutest. Nende asemel pidasime järjekordse välikoosoleku Albus Ester Valdvee koduaias. Ilm oli jälle kuum, millist oli sel suvel pikalt kannatatud. Imetlesime Estri kujundatud kauneid lillepeenraid ja aeda istutatud ilupuid, seejärel otsisime koosoleku pidamiseks varjulise koha pärnapuu ja sarapuude vilus. Kuulasime, mis möödunud aasta jooksul tehtud ja tegime plaane järgmiseks tegusaks orhidee-aastaks. Ei puudunud ka väike meelelahutuslik osa juubelitordi ja õnnitlustega ning võõrustaja karmoškamänguga.

Ester tahtis meid peale koosolekut viia Lõhmu sohu ja soosaartele, kuid vältimaks päikeselõõsas pikka jalgsi minekut ja sinihelmika mätaste vahel ukerdamist, valis lihtsama variandi. Nii tegimegi alustuseks soojendustuuri Palgissaare soos ja Rava tammiku külje all paisjärve kaldal asuvas pisikeses madalsoos, seejärel seadsime sammud Rava tammikusse. Siis me seda veel ei teadnud, et Rava tammiku külastamine kujuneb eriliseks pärliks.

Palgissaare soo on kuivenduse tõttu üsna metsa ja võssa kasvanud, kuid ikka veel liigirikas madalsoo Tammsaare väljamäe ja Kodru raba vahel. Ester on seal kohanud 14 kaitsealust taimeliiki, enamus käpalised. Meie nägime võõthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza fuchsii*), Russowi sõrmkäppa (*Dactylorhiza russowii*), balti sõrmkäppa (*Dactylorhiza baltica*), kahelehist käokeelt (*Platanthera bifolia*), rohekat käokeelt (*Platanthera chlorantha*), kõdu-koralljuurt (*Corallorhiza trifida*), pruunikat pesajuurt (*Neottia nidus-avis*), suurt käöpõlle (*Neottia ovata*), soo-neiuvaipa (*Epipactis palustris*) ja kärbesõit (*Ophrys insectifera*).

Seejärel võtsime ette pikema sõidu Rava poole. Esmalt käisime oma kukil tammikut kasvatava oosi nõlva all madalsoos. See oli üsna väike kõrgete tarnadega soo, kus üksteisega läbisegi õitsesid eriti pris- ked ja kõrged balti sõrmkäpad (*Dactylorhiza baltica*) ja kahkjaspunased sõrmkäpad (*Dactylorhiza incarnata*).

Rava tammikusse läksime peamiselt kaunist kuldkinga (*Cypripedium calceolus*) vaatama. Oli küll õitseaja lõpp, kuid siiski lootsime leida mõne hilja peale jäänud õilmitseja. Neid enam palju polnud – suured kuumad olid teinud oma töö ning rohi kõrgeks kasvanud. Nägime siiski mitmeid teisi orhideeliike: pruunikat pesajuurt (*Neottia nidus-avis*), suurt käöpõlle (*Neottia ovata*), võõthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza fuchsii*), laialehist neiuvaipa (*Epipactis helleborine*) ja harilikku käoraamatut (*Gymnadenia conopsea*). Kõige krooniks oli muidugi punase tolmp- pea (*Cephalanthera rubra*) taasleid üle paljude aasta- kümnete. Sellest on eraldi juttu artiklis „Rava tam- miku punase tolmp- pea taasleidmise lugu“.

Jana-Maria Habicht ja Laimi Truus

ÕNNITLEME JUUBILARE

15. mail 2020 tähistas oma 90. juubelit meie klubi idee autor ja ellukutsuja **Olaf Schmeidt**. Lisaks klubi loomisele on ta jõudnud korda saata palju muudki. Mitmekülgseks loodusemeheks sündinuna alustas ta metsamehe ametis, kuid tegutses pikka aega ka Eesti Loodusmuuseumi teadusdirektorina. Olafi suurim armastus on aga ilmselt 1965. aastal asutatud, talu järgi nime kandev Matsi dendraarium, mis pakub peremehele rõõmu ja küllap ka muret läbi kõigi aastaaegade; 1989. aastast on see liigirikas dendropark looduskaitse all. Olafile kuulub ka esimese põhjaliku Eestimaa orhideede raamatu koostamise au (1996); lisaks veel Anija valla, oma kodukandi taimi tutvustavad trükised ning ettevalmistavad tööd Anija looduskaitseala loomiseks. Temale mõeldes tulevad meelde ka sellised märksõnad nagu naljamees, pillimees, fotograaf, hea sõber ja alati abivalmis kaaslane. Olgu Sul kauaks jõudu ja tugevat tervist looduse imede nautimiseks!

Olaf Schmeidt ja juubeliroosid. 13. juuni 2020, Tuhala.
Foto: Laimi Truus

Vilma Kuusk oma juubelililledega. 19. juuni 2021, Albu.
Foto: Jaak Neljandik

9. veebruaril 2021 tähistas oma 90. juubelit meie klubi asutajaliige **Vilma Kuusk**. Vilma tööaastad möödusid TA Zooloogia ja Botaanika Instituudis, ta on Eesti Floora, Balti Floora ja mitmete taimemäärajate kaasautor. Vilma on suurepärase kaaslane klubi suvistel väljasõitudel, alati lahke, alati heatujuline ja alati nõus oma teadmisi teistega jagama. Vaatamata oma kõrgele eale on meie ühistel matkadel tema teekond alati kõige pikem. Niipea, kui keegi jääb mõne käpalise määramisega hätta, hüütakse Vilma appi ja nii käibki Vilma ühe botaanikahuviliste grupi juurest teise grupi juurde, viitab tunnustele, mille järgi liike eristada ja taim saabki määratud.

Soovime alati nooruslikule Vilmale tugevat tervist, ikka rõõmsat meelt ja toredaid avastusi Eestimaa kaunis looduses!

Veel juubilare

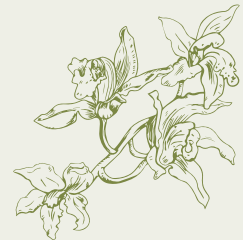
2018 75 – Maie Jeesser
70 – Aare Laht, Tiiu-Maie Laht

2019 85 – Marianna-Helene Saar
75 – Mall Schmidt
70 – Laimi Truus, Tiit Leito

2020 80 – Erna Kuhi
70 – Reet Ohna, Mai Zernask

2021 80 – Mari Reitalu
70 – Maie Meius, Ülle Tamla

2022 90 – Öie Jaagomäe
85 – Ülle Kukk
80 – Maie Lomp
75 – Markku Sundberg, Tarmo Pikner
70 – Hele Tulviste

Palju õnne kõigile!

KILLUKESI AASTA ORHIDEEDEST 2019-2021

Aasta orhidee 2019 – lehitu pisikäpp

Üksik lehitu pisikäpp valguslaigus. 21. juuli 2019, Ida-Virumaa. Foto: Jaak Neljandik

- Eesti Looduse fotovõistlusel 2019 sai see foto tiitli parim foto aasta orhideest. Palju õnne, Jaak!
- Pisikäpa aastal plaanis klubi seda liiki vaadelda Eesti teadaolevalt kõige rikkalikumas kasvukohas Kõrvemaal. Varasemate vaatluste põhjal võis eeldada, et näha on vähemalt mitmekümne-isendilist populatsiooni. Ester Valdvee ligi 20 aasta jooksul tehtud vaatlusandmetel on ta seal küll ilmumiskohti varieerinud, kuid puudunud polnud seni veel kordagi. Seekord, just pisikäpa aastal, oli seal ainult üks nelja õiega isend (vt artiklit „Retk Jänijõeäärsele lehitu pisikäpa kasvukohale“ ja Ave Kruuseli fotot selle juures). Tõenäoliselt mõjus liigile 2018. aasta varakevadest sügiseni kestnud kuiv ja kuum ilm, mis jätkus ka 2019. aasta kevadel.
- Hiiumaal pisikäpp end 2019. aastal üldse ei näidanud. Mõnes teises kasvukohas oli ta aga olemas – näiteks Saaremaal ja Ida-Virumaal, kus ühes paigas oli viis isendit ning teises üks isend, Jaagu pildistatu.
- Senised arusaamad pisikäpa arvukusest Eestis muutusid aga täielikult 2020. aastal, kui Ida-Virumaalt avastati uus pisikäpa leiukoht rohkem kui 2300 võsuga.

Lehitu pisikäpp Ida-Virumaal 2020. Foto: Ulvi Selgis

Aasta orhidee 2020 – soo-neiuvaip

- Aasta orhidee 2020, soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*), on üks Eesti levinumaid käpalisi, kes kasvab looduslikes märgades kasvukohtades – allika- ja maldasood, siirdesooõõtsikud, märjad loo- ja rannaniidud. Aga teda võib leida ka inimtekkelistest paikadest nagu karjäärialad või kinnikasvavad sookraavid.
- Soo-neiuvaiba aastal sisestati loodusvaatluste andmebaasi (LVA) kokku 57 aasta orhidee vaatlust. Vaatlusi laekus 12 maakonnast, enim Põlvamaalt (15), Tartumaa (10) ja Jõgevamaalt (9). Ühtegi soo-neiuvaiba vaatlust ei registreeritud Ida-Viru, Rapla ja Viljandi maakonnas.
- Andmebaasi kantud kasvukohtades varieerus soo-neiuvaiba arvukus ühest taimest mitme tuhandeni. Tuhande või rohkema taimega vaatlusi registreeriti Järvemaal Präama külas, Põlvemaal Heisri, Häätaru, Karaski ja Tiido külas ning Võrumaal Ruhingu külas.
- Aktiivseim vaatleja oli Avo Veermäe, kes lisas andmebaasi 17 soo-neiuvaiba vaatlust 4 maakonnast. Kokku sisestas vaatlusi 15 inimest. Suur aitäh teile! Kõige aktiivsemale aasta orhidee vaatlejale pani EOKK välja ka väikese auhinna.
- Aasta alguses korraldas EOKK esmakordselt koostöös ajakirjaga *Täheke* aasta orhidee joonistusvõistluse, millele laekus 130 tööd lastelt vanuses 4-15 aastat. Žürii hindas töid kolmes vanuseklassis, tunnustades eeskätt loovust ning taime olemuse õnnestunud tabamist. Kõiki laekunud töid ning auhinasaajaid näeb EOKK kodulehelt (www.orhidee.ee/joonistusvoistlus-taheke-ajakirjas/).

Soo-neiuvaip ja kimalane. 16. juuni, Üügu pank.

Foto: Jaak Neljandik

Aasta orhidee 2021 – väike käopõll

Väikese käopõlle (*Neottia cordata*) vaatlusi oli 2021. aasta jooksul Loodusvaatluste andmebaasi (LVA) sisestatud 16 korral, 20. maist 1. juulini. Koguni 8 nimetatud vaatlustest on taas teinud Avo Veermäe, kes oli aktiivseim sisestaja ka soo-neiuvaiba aastal, ja kes on märkinud kasvukohti Põlvamaal Valgesoo (72 taime) ja Säassaare (2 taime) külates ning Valgamaal Päidla külas (16 taime).

Võrumaalt sisestati 50 taime Põdramõtsa, 25 taime Ruhingu ja 10 taime Palujüri külas, Ida-Virumaalt Mustanina külas 3 taime, Pärnumaalt Võidula külas 100 taime, Harjumaalt Nõrava külas 8 taime ning Jõgevamaalt Kivijärve külas 1 taim. Sisestajaid oli kokku 6. Suur aitäh Teile!

- 2021. aasta leiti inventuuri käigus Jõgevamaalt Kivijärve PEPist rohkesti väikest käopõlle – üle 1700 isendi. Hetkeseisuga on see isendite arvult neljas leiukoht Eestis ja ühtlasi Mandri-Eesti suurim.

- Ajakirja *Eesti Loodus* 22. fotovõistlusel osales üle 1600 foto 352 autorilt. Fotovõistlusel antakse välja looma-, taime- ja seenefotode peauhind, samuti eriauhindu erinevates kategooriates. Üheks neist on aasta orhidee eriauhind. Võistlusele jõudis 30 orhideefotot, neist 2021. aasta orhidee – väikese käopõlle fotosid oli 9. Klubi liikmetest koosnev žürii valis eriauhinna vääriliseks väikese käopõlle pildi, mille autor oli Ireen Trummer.

Taimefotode esimese auhinna sai Merja Roostalu orhideefoto Puhtu sõrmkäpast.

Palju õnne võitjatele!

- *Tähe* aasta orhidee 2021 joonistusvõistlusele laekus töid juba rohkem, kui eelmisel korral – kokku 185 väikese käopõlle joonistust. Nende hulgast valiti klubi liikmete lemmik, erinevate vanuseklasside parimad tööd ning tunnustati ka ühte juhendajat. Väikesed joonistajad said auhindadeks klubi loodud orhideepiltidega kotte ja torusalle. Kõik joonistused ning auhinnasaajate nimed on näha EOKK kodulehel.

Väike käopõll. 25. juuli, Kõrvemaa.

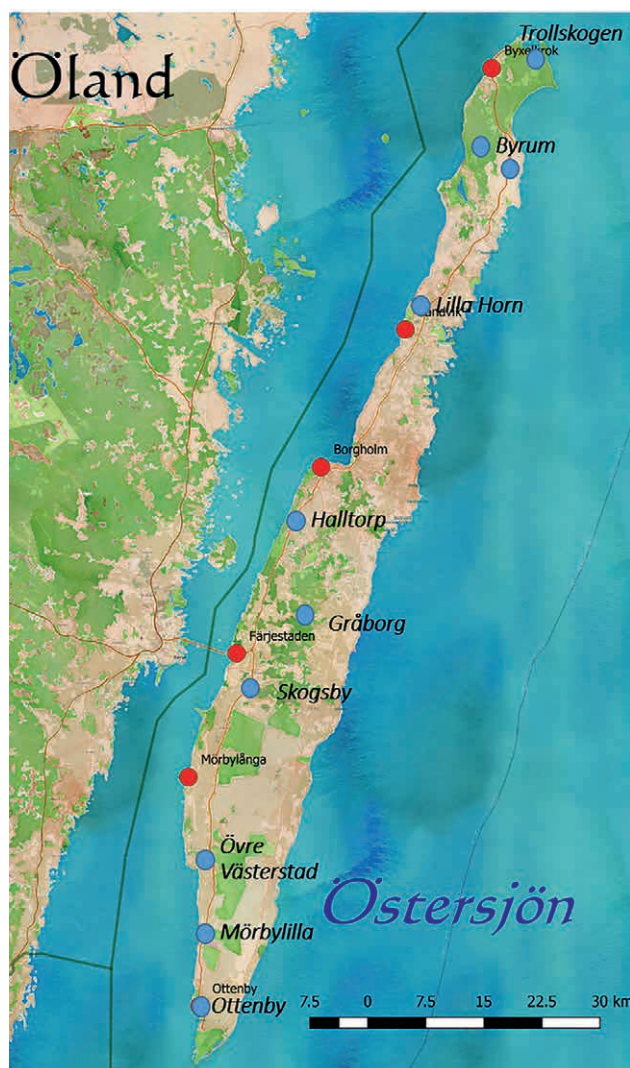
Foto: Olev Abner

MÄLESTUSVÄÄRNE ÕPPEREIS

Ölandi loodus ja käpalised

12.-18. mai 2019

Kui tahta bussiga Tallinnast Ölandile sõita, tuleb aega varuda. 12. mai õhtul seadsime end Stockholmi sõitvale laevale, 13. mai kulus tervenisti Stockholmist Ölandile jõudmiseks. Tagasiränne oli sama pikk, nii et kuupäevade vahemikust 12.-18. mai, mis me reisiks planeerisime, oli Ölandil olemiseks vaid kolm päeva. Aga need olid väga muljeid täis päevad! Tallinnast Stockholmi ja tagasi sõitsime Tallinki laevaga *Baltic Queen*. Ööbisime Allégården Stugori kämpingus Kastlösas Ölandi edelaosas, kust meie Ölandiga tutvumise retked algasid ja kus nad ka lõppesid (vt kaart).

Ölandi saar (kaart: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oland_100.png). Sinised täpid tähistavad meie külastatud paiku.

Osavõtjaid oli 23: Tiiu-Maie Laht, Aare Laht, Kaisa Alla, Laimi Truus, Ülle Tamla, Maie Meius, Mari Ivask, Mall Schmidt, Angelika Portsmuth, Tiiu Kull, Ülo Mets, Tiina Neljandik, Jaak Neljandik, Merit Otsus, Mari Reitalu, Boriss Melikjan, Vladimir Larjušin, Marilyn Mõtlet, Vilma Kuusk, Jekaterina Aida, Piia Jaksi, Riine Latserus ja Olev Abner.

Ölandi saar

Öland on kitsas piklik saar – pikkus põhjast lõunasse on 137 km, suurim laius on 16 km ja pindala 1 347 km² ehk umbes pool Saaremaast. Püsivat elanikkonda on ligi 26 000, kuid suve jooksul puhkab või reisib seal 500 000 inimest.

Umbes 12 000 aastat tagasi vabanesid Ölandi lõunaosa kõrgemad kohad jää alt – seda aega võib lugeda saare alguseks. Paksema pinnakatttega alasid, kus saab põldu harida või metsa kasvatada, on saare servaaladel ning kesk- ja põhjaosas. Klint paikneb saare lääneküljel, lõunaosa katab loopealne. Praegune asustus paikneb enamasti saare servi mööda kulgeva ringtee ääres.

Ölandi maastikku iseloomustavad kirikud ja tuulikud. Kirikuid on 35, kunagi saarel olnud 2 000 tuulikust on alles 400. Kuulsad on Ölandi ringvall-linnused ja muistsed matmispaigad.

Kliima on Ölandi lõunaosas mereline, põhjaosas kontinentaalsem. Sademeid on vähem kui Eestis – lõunaosas keskmiselt 400, põhjaosas 420 mm aastas.

Meie reisi põhieesmärk oli tutvuda 400 km² suure Ölandi Suure alvariga (Stora Alvaret) saare lõunaosas, aga ka muude botaanilist ja ajaloolist huvi pakkuvate paikadega kogu saarel.

Suur alvar on kujunenud ordoviitsiumi paekividel. Taimestik on valdavalt põõsamarana-kadaka tüüpi loopealsed, mis inimese sekkumiseta muutuksid tihedaks kadastikuks. Suurel osal alvarist karjatatakse lambaid ja veiseid, tavaliselt mai algusest novembri keskpaigani.

Väga õhukese mullakihi plaatlodused, kus võsastumine on tagasihoidlik, esineb vaid paiguti. Tänu erilistele kasvutingimustele, kus õhuke mullakiht soojeneb kiiresti (nagu stepis) ja talvel külmub kiiresti läbi (nagu tundras igikeltsal), kasvab seal oma põhilevilast kaugel olevaid liike. Mõõdukas inimõju tagab suure liigirikkuse – Suurel alvaril on loendatud kuni 23 liiki taimi ühe dm² kohta.

Plaatlood Gynge alvaril. 14. mai. Foto: Olev Abner

Õlandi saare taimestik, eriti käpalised, läbi oma silma

14. mai

Hommikul sõitsime Suure alvari loodeosas paiknevasse Skogsbyse Linné jaama, kus uuritakse putukate ja taimede vahelisi suhteid. Jaama juures äratas tähelepanu aed-õunapuu otsas kasvav parasiitne puittaim harilik puuvõõrik (*Viscum album*), kes parajasti õitses ja kandis ikka veel eelmise aasta vilju.

Linné jaama hoonete juurest algasid kiviaedade, põõsaste ja väikeste puudega ümbritsetud karjamaad. Kiviaedade ümber kasvas ohtralt laukapuid (*Prunus spinosa*), kelle kõrgus kõikus 0,5 kuni 4 meetrini. Laukapuid olid erinevas õitsemisfaasis: enamus oli õitsemise lõpetanud, kuid mõni puu oli veel täies õies. Õlandi kiviaiad ei ole kuigi pikk traditsioon – need ehitati veidi varem kui 200 aasta eest siis, kui ühismaa kruntideks jagati.

Karjamaade kõige tallatavamates kohtades kasvas massiliselt vivipaarset (õisikus sigisibulaid meenutavaid väikesi lisataimi moodustavat) kõrrelist säbarnurmikat (*Poa crista*). Eestis on teda teada vaid Tallinnast Poola mäelt. Tavaliselt mitmekaup koos kasvav kollaste õitega ristõieline osutus kollaka liigiks *Barbarea intermedia*. Kogumikke moodustasid ka põldkännak (*Valerianella locusta*), harilik kivirik (*Saxifraga granulata*) ja põld-lõosilm (*Myosotis arvensis*).

Haruldastest taimedest kasvas kiviaia servas Eestis kaitstav hanepaju (*Salix repens*).

Ja siis jõudsimme käpalisteni. Esmalt kohtusime sügavama parasniiske mullakihiga aladel võilille-rikakra koosluses kasvava arukäpaga (*Orchis morio*), kaasliikideks veel mugultulikas (*Ranunculus bulbosus*), pehme kurereha (*Geranium molle*), mägimaran (*Potentilla crantzii*) ja Eestis kaitstav väikeseõieline hiirehernes (*Vicia lathyroides*). Arukäpad olid 12-15 cm kõrgused ja enamasti tumevioletsete õitega. Heledaõielisi isendeid oli populatsioonis vaid üksikuid.

Heledaõieline arukäpp Suurel alvaril. 14. mai.
Foto: Olev Abner

Liikudes õhukese ja juba kevade lõpus läbi kuuva mullaga alale, lisandus rohurindesse suurte laikudena mingi hallide karvadega tihedalt kaetud taim, kelle lehed olid kolme pika ja kitsa hõlmaga. Giidi jutust selgus, et see on tüüpiline stepielemendi esindaja Ölandi flooras – illüüria tulikas (*Ranunculus illyricus*).

Tema põhilevila on Ungari, Ukraina ja Põhja-Kaukaasia steppides. Kahjuks polnud see tulikaliik veel öitsemiseni jõudnud. Kohe lisandus arukäpale ka jumalakäpp (*Orchis mascula*). Käppade segapopulatsioon oli paiguti nii tihe, et moodustas maastikus suuri lillasid laike. See vaatepilt klubilasi külmaks ei jätanud ning suur osa neist oli varsti pikali neid lähemalt vaatlemas või fotografeerimas.

Pinnakatte түsedus alvaril kõikus tublisti ja paiguti paljandus paekivi. Õhukesel mullal moodustusid laigud valgest kukeharjast (*Sedum album*), murulaugust (*Allium schoenoprasum* var. *alvarense*) ja väikesest kivirikust (*Saxifraga tridactylites*). Harilik varakevadik (*Erophila verna*) oli öitsemise lõpetanud ja märkamatuks muutumas. Sekka leidis ka mõni taim liiv-koeratubaka kääbuskasvulisest alamliigist

(*Crepis tectorum* subsp. *pumila*) ja hulk kevadisi kadakkaeru (*Cerastium semidecandrum*). Mõnisada meetrit eemal hariliku põõsasmarana (*Dasiphora fruticosa* subsp. *fruticosa*) ja hajali paiknevate kadakate vahel algas leeder-sõrmkäpa (*Dactylorhiza sambucina*) kasvuala. Leeder-sõrmkäpad olid madalad, vaevu üle 10 cm. Põhjuseks arvati kuiv ja jahe kevad. Esindatud olid üsna võrdselt nii kollase- kui punaseõielised isendid. Osa leeder-sõrmkäppi oli tähistatud väikeste punaste lipukestega – neid taimi seiratakse igal aastal. Peamiselt põõsaste ümber võis kohata Eestis vaid paaris kohas kasvavat omapärast pruunikat taime alpi litterheina (*Thlaspi caerulescens*, syn. *Thlaspi alpina*). Mitmel pool kasvas väikeste kogumikena kalju-kukehari (*Sedum rupestre*, syn. *Sedum reflexum*), kes alles valmistus öitsema. Öitsemise ajal kujundavad alvari ilmet kalju-kukeharja suured kollased laigud. Siin-seal oli Eestis vaid Lääne-Saaremaal kohatavat kivi-kurereha (*Geranium columbinum*). Linné jaama poole tagasi pöördudes kohtusime veel pungas olevate hallide käppadega (*Orchis militaris*) ja tõenäoliselt kahelehiste käoheeltega (*Platanthera bifolia*).

Jumalakäpad Suurel alvaril illüüria tulika taustal. 14. mai.
Foto: Olev Abner

Klubilased Suurel alvaril orhideesid vaatlemas ja pildistamas, esiplaanil Jaak Neljandik. 14. mai. Foto: Olev Abner

Pärast veganlõunat Ölands Folkhögskolas sõitsime Suure alvari keskosas paiknevale Gynge alvarile, kus on laiemalt levinud plaatlood. Just plaatlood on kohad, kuhu on koondunud enamus endeemseid Ölandi ja/või Gotlandi piirkonnale iseloomulikke taimeliike. Tahtsime üles leida Ölandi rahvustaimede ölandi kuldkanni (*Helianthemum oelandicum*), kes saabus saarele 9 000-10 000 aastat tagasi koos mitmete pujudega ja on üks sealse floora tundraelementidest.

Kuldkanni me ka leidsime, kuid ta alles alustas õitsemist. Õisi nägime vaid mõnel taimel. Ölandi kuldkann moodustab padjandeid ja eristub harilikust kuldkannist väiksemate, kuni 1 cm pikkuste munajate lehtedega ja väiksemate, kuni 1 cm läbimõõduga õitega.

Tabamata jäid teised kohalikud endeemid nagu alpi tulinelgi ölandi teisend (*Viscaria alpina* var. *oelandica*), kännas-karutubaka ojamaa teisend (*Pilosella cymosa* var. *gotlandica*), ölandi madar (*Galium oelandicum*), ölandi puju (*Artemisia oelandica*) ja hariliku voolmerohu ojamaa alamliik (*Jacobaea vulgaris* subsp. *gotlandica*). Hoopis huvitav oli kohtuda tavatu keraslillega (*Globularia vulgaris*), kes esindab vahemerelist flooraelementi – liigi põhilevila jääb Vahemere põhjarannikule. Alvaril kasvasid keraslilled juuripidi paepragudes. Kohtasime ka Eestis kaitstavaid liike kaljukressi (*Hornungia petraea*), mägi-lipphernest (*Oxytropis campestris*), palu-karukella (*Pulsatilla pratensis*) ja sügavates paepragudes kasvavat pruuni raunjala (*Asplenium trichomanes*).

Piiratud levialaga taimedest kasvas Gynge alvaril kännas-kipslill (*Gypsophila fastigiata*) ja liiv-koeratubaka kääbuskasvuline alamliik. Nägemata jäid rand-põisrohu alamliik (*Silene uniflora* subsp. *petraea*), karutubakas (*Pilosella dichotoma*), silmjärvikas

Leeder-sõrmkäpad Suurel alvaril. 14. mai. Foto: Olev Abner

Õlandi kuldkann Gyngelvaril, 14. mai. Foto: Olev Abner

(*Littorella uniflora*; syn. *Plantago uniflora*), rukkihein (*Apera interrupta*) ja tumepunane neiuvaip (*Epipactis atrorubens*). Käpalistest nägime tõmmut kapp (Neotinea ustulata), jumalakäpp, kahelehist kookeelt (vaid lehed) ja leeder-sõrmkäpp. Põõsastest oli laukapuu, hariliku kadaka ja hariliku põõsasmarana kõrval esindatud tüüpiline loopealsete liik harilik tuhkpõõs (*Cotoneaster scandinavicus*). Üksikute isenditena olid alvaril naturaliseerunud võõrliigid läikiv tuhkpõõs (*Cotoneaster lucidus*) ja varane tuhkpõõs (*Cotoneaster nanshan*).

Ühel alvari osal tehti hooldustööd – põõsastik oli võsaniitjaga maha saetud. Huvitav oli jälgida, et eelmise sügise suured vihmad olid tekitanud lohus ülejutuse ja seal kasvavad kadakad ja põõsasmaranad

Klubilased (vasakult) Jekaterina Aida, Riine Latserus, Angelika Portsmouth ja leeder-sõrmkäpad. Foto: Jaak Neljandik

olid hukkunud. Suured taimed võivad hävida ka pika põua tagajärjel. Pärast põua-aastaid on üheaastastel taimedel jälle rohkem valgust ja kasvuruumi.

Edasi külastasime Gyngelvari lähedal asuvat lubjarikast madalsooniitu Mõckelmosse järve ääres. Järv on Suurel alvaril ainulaadne selle poolest, et on püsiva iseloomuga (ei kuiva suvel ära). Teel niidule kasvas paepaatide pragudes ajuti üleujutatavates kohtades soo-võilillede sektsiooni kuuluvaid võililli, arvatavasti liigist *Taraxacum limnanthes*. Tee ääres oli ka jumalakäpp, mägi-lipphehnest ja kännas-kipslille (*Gypsophila fastigiata*). Märjal niidul, kus domineeriks vesihaljas tarn (*Carex flacca*), kasvas pääsilmi (*Primula farinosa*), soo-kuuskjalgu (*Pedicularis palustris*), aas-jürililli (*Cardamine pratensis*) ja haruldusena kahekojane palderjan (*Valeriana dioica*) ning käpalistest kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*). Näha oli ka paar hanepaju põõsast. Järve servas oli luhttarna (*Carex elata*) mättaid.

Kahekojane palderjan Mõckelmosse järve ääres. 14. mai. Foto: Olev Abner

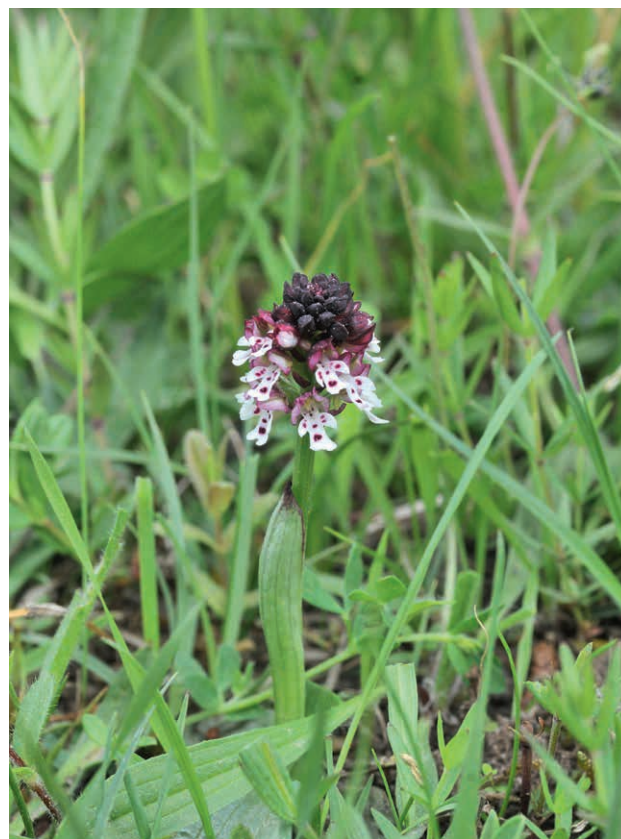
Päeva järgmine külastuspaik oli Gråborgi puisniit samanimelise ringlinnuse lähedal. Puisniidud on Õlandil pika järjepidevusega – osa puisniitude vanuseks on hinnatud u 2000 aastat. Gråborgi puisniit võib olla üks neist. Puurindes kasvasid harilikud saared (*Fraxinus excelsior*) ja sookased (*Betula pubescens*), sekka mõni harilik haab (*Populus tremula*), pooppõõs (*Sorbus intermedia*), aed- ja mets-õunapõõs (*Malus domestica*, *M. sylvestris*) ning harilik pirnipõõs (*Pyrus communis*). Alusmets koosnes harilikust sarapuust (*Corylus avellana*) ja kadakast. Suur osa puisniidust on kevadeti liigniiske ja kohati üle ujutatud.

Rohurindes kasvas ohtralt harilikku lubikat (*Sesleria caerulea*). Käpalistest oli näha üsna ohtralt jumalakäppa, hajusalt halli käppa, suurt käöpõlle (*Neottia ovata*) ja kahelehise käokeele suureõielist alamliiki (*Platanthera bifolia* subsp. *latiflora*). See kahelehise käokeele alamliik eristub pikema kannuse poolest (25–41 mm; tüüpalamliigil 15–23 mm). Haruldastest taimedest kasvas puisniidul püramiidjas akakapsas (*Ajuga pyramidalis*), karvane kannike (*Viola hirta*), must seahernes (*Lathyrus niger*) ja hammasjuur (*Cardamine bulbifera*). Nägemata jäid kärbesõis (*Ophrys insectifera*) ja laialehine neuvaip (*Epipactis helleborine*), kes olid kirjas loodusraja infotahvil. Gråborgi linnuses kasvas kogumikuna kaukaasia ronimalts (*Hablitzia thamnoides*).

Päeva viimane botaniseerimiskoht oli klindialune mets Nunnedalenis, kus on käinud ka Carl Linné. Puurindes kasvasid harilikud tammed (*Quercus robur*) ja harilikud saared, kelle tüvesid katavad peaaegu ladvani ronivad hariliku luuderohu (*Hedera helix*) väädid. Alusmetsas kasvas kõrvuti hariliku sarapuuga ohtralt tõmbilehise viirpuu (*Crataegus laevigata*) karvaste lehtedega variant, mis on väga sarnane lääne-viirpuuga (*Crataegus palmstruchii*), harilik viirpuu (*Crataegus rhipidophylla*, syn. *Crataegus curvisepala*), verev kontpuu (*Swida sanguinea*) ja must leeder (*Sambucus nigra*). Kevadeti katab maad hariliku sinilille (*Hepatica nobilis*), võsaülase (*Anemone nemorosa*), kollase ülase (*Anemone ranunculoides*) ja vahelmise lõokannuse (*Corydalis intermedia*) vaip. Lõokannuseid oli nii tavapäraselt roosakaslillade kui ka valgete õitega. Oli kannikeste aeg, näha oli nii metskannikest (*Viola reichenbachiana*), karvast kannikest kui ka imekannikest (*Viola mirabilis*). Madalate pinnakatjate vahelt tõusid välja salukõdririk (*Alliaria petiolata*), püsik-seljarohi (*Mercurialis perennis*), hammasjuur ja kuldtulikas (*Ranunculus auricomus*). Laiguti kasvas harilikku maikellukest (*Convallaria majalis*). Nunnedalenis jäid nägemata põõsas-hobuvikk (*Hippocrepis emerus*), kes tõenäoliselt kasvas kuskil klindi ülaservas, meie aga läbisime ala klindi alt. Ei kohanud ka infotahvil kirjas olnud naturaliseerunud kollaseõielist võõrliiki vääril-lõokannust (*Corydalis nobilis*), kelle kodumaa on Siberis, Kasahstanis ja Loode-Hiinas ja kes võis kasvada klindi all mõnes teises kohas, kui meie käidud lõik. Taas üleval klindil olles jäid ette pehme kibuvitsa (*Rosa mollis*) kogumikud.

15. mai

Sõitsime ringi Ölandi põhjapoolses osas. Esimesena külastasime Halltorpi tammikut Borgholmi lähisel. Tegemist on väga pika järjepidevusega metsaga, kus vanima põlvkonna harilike tamme vanus ulatub 500 aastani. Kõik vanimad puud on ümbritsetud piiretega, et nende ümbrust ei tallataks. Kaasliikideks on harilik pärn (*Tilia cordata*) ja harilik saar, mitmekesisuse suurendamiseks on jäetud kasvama mõni harilik haab ja sookask. Peamiselt teises rindes on harilikku valgepööki (*Carpinus betulus*), kes tõuseb vahel ka ülarindesse. Valgepöök uueneb hästi seemnest. Alusmetsas kõrvuti hariliku sarapuuga taas karvaste lehtedega lääne-viirpuu sarnane viirpuu ja mets-õunapuu. Osa vanu, jalal kuivanud või ka juba maha vajunud tammetüvesid on koduks ohustatud emeriitpõrnikale (*Osmoderma eremita*). Käpalistest kasvas tammikus jumalakäpp, ohtramalt oli täpiliste lehtedega variandi isendeid. Huvitavatest kõrrelistest moodustas väikesi kogumikke metsshelmikas (*Melica uniflora*). Teistest huvitavatest taimedest kasvas tammikus mitmes kohas mägi-seahernes (*Lathyrus linifolius*). Nägemata jäid saluodrik (*Hordeum europaeus*) ja varjuluste (*Bromus benekenii*).

Tõmmu käpp Lilla Horni puisniidul. 15. mai.

Foto: Olev Abner

Järgmiseks tutvumispäigaks oli Lilla Horni puisniit. Puurinne oli hõre, selle moodustasid peamiselt tammed ja arukased (*Betula pendula*). Varju tekitama olid jäetud harilikud sarapuud ja mõned harilikud pihlakad (*Sorbus aucuparia*). Sellel puisniidul oli näha veel nudistatud puid, peamiselt raagremmelgaid (*Salix caprea*). Puude ladvaosa oli u 3 m kõrguselt tagasi lõigatud ning tekkivaid vesivõsusi lõigati järjest ära loomade söödavihtadeks. Käpalistest kasvas puisniidul mõni tõmmu käpp, jumalakäpad, kahelehised käokeeled, hajusalt leidis vööthuul-sõrmkäppa (*Dactylorhiza fuchsii*) ja mõni suur käöpõll ning harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*).

Huvitavatest taimedest olid puisniidul värv-paskhein (*Serratula tinctoria*), laialehine kareputk (*Laserpitium latifolium*), harjakas härghhein (*Melampyrum cristatum*), harilik maokeel (*Ophioglossum vulgatum*) ja hammasjuur. Paiguti oli palju kevadist seahernest (*Lathyrus vernus*).

Edasi vaatasime rannas Byrumi raukareid (pae-kivist sambataolised pinnavormid).

Byrumi raukarid. 15. mai. Foto: Olev Abner

Klibul ja kaljuseintel kasvasid vaid soolastele tuultele kõige vastupidavamad taimed nagu murulaug, põldpuju (*Artemisia campestris*), süstlehine teeht (*Plantago lanceolata*), rand-teeht (*Plantago maritima*) ja kevad-kadakkaer (*Cerastium semidecandrum*).

Varsti olime Ölandi põhjatipus väljas – küllastime kirdepoolsel poolsaarel asuvaid Trollskogeni metsi. Hiljuti oli valmis saanud Trollskogeni looduskeskus, kus oli metsa alla välja pandud paarsada korda elusuurusega võrreldes suurendatud putukamulaaži. Männikud on tõenäoliselt istutatud ja on varem olnud majandatavad. Vanemad rannaliivadele rajatud puistud on koore järgi hinnates üle 150 aasta vanad. Rannast kaugemal ronis harilik luuderohi mööda mände ja paiguti kattis ka maad.

Võimas luuderohi männivõras, Trollskogeni mets. 15. mai. Foto: Olev Abner

Rannas kasvas „tantsivaid“ ehk „võlutud“ mände – väänduvate tüvedega puid. Mõnel liivasel lapil võis näha balti lõosilmi (*Myosotis laxa* subsp. *baltica*). Sirgetüveliste mändide vahel kasvab üks laiuvate põhiharudega põlistamm, nn Trollitamm, kelle vanuseks on hinnatud 900 aastat ja ümbermõõduks saadud 560 cm. Metsas on mitmeid kivikuhilaid – matmispaiku. Varjukamates paikades radade servas kasvas üsna ohtralt läikivat kurereha (*Geranium lucidum*) ja metskannikest. Liivakal rannakarjamaal kasvas roosa merikann (*Armeria maritima* subsp. *elongata*) ja kõrreline aira (*Aira praecox*).

Trollskogeni metsa „tantsivad männid“. 15. mai.
Foto: Olev Abner

Selle päeva viimaseks objektiks oli Alvara rannakarjamaa. See oli käpaliste päeva lõpetamiseks suurepärane koht – rannakarjamaal kasvasid sajad leeder-sõrmkäpad, sekka mõni jumalakäpp ja hall käpp. Koosluses oli veel mitmeid kuivalembeseid taimi nagu harilik kivirik (*Saxifraga granulata*), roosa merikann, väikeseõieline hiirehernes (*Vicia lathyroides*), rohulauk (*Allium oleraceum*) ja säbar nurmikas. Võõrliikidest kasvas metsistunult armeenia kobarhüatsint (*Muscari armeniacum*). Karjamaa muld oli liivakas.

Mere pool maapind langes ja muld muutus märjemaks. Seal kasvas vesihaljast tarna, harilikku angervaksa (*Filipendula ulmaria*) ja vähesel määral pääsusilma. Käpalistest olid kohal suur käopõll, kahkjaspunane sõrmkäpp ja täpiline sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata* subsp. *cruenta*).

Tagasiteel uurisime veel Egby kirikut ja kirikuaeda ning ühte Runsteni pukktuulikuist.

16. mai

Plaanis oli külastada Ölandi lõunaosa mitmeid botaanilisi objekte. Esimesena jõudsimme Övre Västerstadi põldjalaka puistusse. Põldjalakas (*Ulmus minor*) on üks kolmest Ölandi jalaka perekonna looduslikust liigist. Teised kaks on harilik jalakas (*Ulmus glabra*) ja künnapuu (*Ulmus laevis*). Põldjalaka puistu on u 12 ha suurune, vanemate puude vanuseks on hinnatud 200 aastat ja valitsevate puude kõr-

guseks on mõõdetud 25 m. Alates 2015. aastast on puistut kahjustanud taud jalakasurm (tekitaja seen *Ophiostoma novo-ulmi*), mida puult puule levitavad maltsaüraskid (*Scolytus* sp.). Kui meie kohale jõudsimme, pidime tõdema, et 90% vanadest puudest oli juba surnud, mõni kuivanud puu ka tuuleheidetud. Kasvupaik oli viljakas ja parasniiske, tüüpilised rohurinde liigid olid harilik naat (*Aegopodium podagraria*), püsig-seljarohi, kanakoole (*Ficaria verna*) ja salukõdririk (*Alliaria petiolaris*).

Külastasime ka Stenåsa looduspoodi. Kes hankis kirjandust, kes suveniire või jäätist. Edasi läks sõit Gammalsby rannakarjamaale. Maastikus moodustasid kollaseid värvilaike harilikud nurmenukud (*Primula veris*), roosasid pääsusilmad, lillasid arukäpad ja valgeid harilikud kivirikud. Hajusalt kasvas mõni harilik võipätakas (*Pinguicula vulgaris*), mägi-lippihernes, käpalistest kaheleheline kääokeel. Rannas kasvasid koos pehme lustega (*Bromus hordeaceus*) hariliku merikanni taimed. Hariliku merikanni välised õisiku kattedelhed on lühemad kui 10 mm ja tõmbid või lühidalt teritunud, roosal merikannil aga 10-25 mm pikad ja pikalt teritunud, üldkujult süstjad.

Eketorpi ringlinnus. 16. mai. Foto: Olev Abner

Eketorpi ringlinnuses, mille müürid on taas üles laotud ja hoovi püstitatud kunagist hoonestust näitavad maketid, pidas kaasas olnud arheoloog ja klubi liige Ülle Tamla lühiloengu Ölandi ajaloost ja eriti linnustest. Ülle tõi välja, et parim aeg Ölandi ajaloos oli rooma rauaaeg meie ajaarvamise neljal esimesel sajandil. Ka Eketorpi linnus ehitati just sel perioodil. Linnuse lähedal kasvas kena kogumik jumalakäppi.

Edasi viis sõit Ottenby salusse Ölandi lõunaotsas. Salu on osa kunagisest kuninglikust jahimaast, millel säilitati metsa jahiloomade elupaigana. Aastatel 1569-1801 oli kogu Ölandi saar kuninga jahimaa. Saare lõunaossa ehitati 1653. aastal Karl X Gustavi käsul müür, et ulukid ei läheks sohu ja end ära ei määriks. Pärast 1801. aastat hakati saarel eraomanikele maid jagama. Tänapäeval on Ottenby salu karjatatav lehtpuumets, kus valitsevateks puudeks on harilik tamm ja sookask. Karjatatakse lambaid ja veiseid, samuti liiguvad seal ringi hirvekarjad. Kaskede maapinnalähedasele juurekavale karjatamine hästi ei mõju – veiste tallamine kahjustab juuri ja levivad juuremädanikud. Nii on salus üsna palju kuivanud kaski ning osa neist on torm pikali lükanud. Salu servas oli mitu karvaste lehtedega lääne-viirpuu sarnast viirpuud. Saluga piirnevad rannakarjamaad on madalaks söödud rohuga ja sobivad paljudele lindudele toitumiseks ja pesitsemiseks. Näha oli mitmeid linnuvaatlajaid. Salust lõuna pool neemel paikneb Rootsi kõrgeim majakas (41,6 m), mida hüütakse Pikaks Janiks (Långe Jan). Majaka abihoonetes on end sisse seadnud linnujaam, looduskeskus, restoran jm vajalik loodusturistide teenindamiseks. Majaka hoovis kasvab suur magus kirsipuu (*Cerasus avium*, syn. *Prunus avium*).

Järgmine peatus oli Mörbylilla lähedal Strandhageni looduskaitsealal, kus põldude servas ja mahajäetud taluasemeil kasvas sadu kevadadooniseid (*Adonis vernalis*). Alal peaks kasvama ka madal lõokannus (*Corydalis pumila*), kuid teda me ei leidnud.

Õitsevad kevadadoonised Strandhageni looduskaitsealal. 16. mai. Foto: Olev Abner

Kevadadooniseid läksime vaatama teisegi paika, Albrunna lundi looduskaitsealale, mis oma olemuselt on osaliselt kinni kasvanud puisniit ja paiguti meenutab tihedat laialehist tamme-saare segametsa. Paaril suuremal lagendikul olid kevadadoonised siiski säilinud. Ka sellel alal võis näha taimi, kes on Eestis haruldased, nagu peenelehine hiirehernes (*Vicia tenuifolia*) või puuduvad, nagu metsshelmikas (*Melica uniflora*).

Reisil nägime u 1/3 Ölandil kasvavast 34 orhideeliigist, muljeid aga sai kuhjaga.

Olev Abner

Ölandil seigelnud klubilased Strandhageni looduskaitsealal. 16. mai. Foto: Jaak Neljandik

In memoriam

Virve Roost (17.08.1933 - 20.11.2019)

Virve Roost oli Tallinna Botaanikaia kasvuhoonete perenaine ja kultuur-orhideede Eestisse tooja. Lisaks soojade maade käpalistele oli tal huvi ka kodumaiste liikide vastu ja nii sai temast koos sõprade Õie Jaagomäe ja Olaf Schmeidtiga Eesti Loodusmuuseumi Eesti Orhideekaitse Klubi looja ja üks esimesi juhatuse liikmeid, särav ja sõnakas.

Karl Sepp (24.05.1925 - 09.06.2017)

Karl Sepp tuli klubisse küpse mehana looduslike taimede, eriti käpaliste huvilisena. Koos teiste vanemate härradega – Olaf Schmeidti, Vahur Tombergi ja Enno Väljaliga moodustasid nad mõnusa ja humoorika „vanameeste klubi“, kellega koos oli huvitav olla kõigil. Aga ka neil endil oli omasid tegemisi – Enno autoga võtsid nad ette hulganisti orhideede vaatlusretki. Sügav taimehuvi püsis Karlil kuni lahkumiseni – kui pikemad huvireisid otsa said, võttis ta üksinda ette väiksemaid retki, kodule lähemal.

Tõnu Tamm (22.11.1942 - 14.08.2021)

Tõnu Tamm oli klubi liige alates 1986. aastast. Juba siis maalis ta orhideesid. Tõnu oli hea kaaslane – aval, emotsionaalne, orhideedest vaimustunud ja oma vaimustust jagav. Maalimisel pani ta piltidesse ikka suurema loo – rahvapärimestest, taimenimega seotud autorist, kasvukoha maastikust; ka valgust, värvi, tunnet. Esimese näituse tutvustamisel loodusmuuseumis rääkis ta plaanist maalida üles kõik kodumaa käpalised. 2003. aastal valmis orhideealtar kõigi toona teadaoleva 36 liigiga. Kahju, et ta leeder-sõrmkäppa ei jõudnud ...

Tõnu Tamm, Õöviilul. 30×80 cm, õli, 2009.

Hea orhideehuviline!

Kui oled Eesti Orhideekaitse Klubi tegevusest huvitatud ja/või soovid meiega liituda, siis võta ühendust klubi juhatusega meili teel: info@orhidee.ee

Kodulehekülg: www.orhidee.ee

www.facebook.com/groups/142481139249193

Journal of Estonian Orchid Protection Club Ööviul

Preface

This magazine covers the activities of the club for a longer period (2018-2021) than usual, which is why it is a double edition. you can read about the inventories of orchids, the orchids of the year and special events with *Cephalanthera rubra* – the coverage of the problems of this species in TV show and the new discoveries of plants that have been lost for almost a century. The comprehensive travel report reflects what we have seen on the island of Öland in Sweden.

Author: Laimi Truus

Memories of the beginning of Estonian Orchid Protection Club

In 2020, 35 years have passed since the establishment of the Estonian Orchid protection Club. On this occasion, two members of the club, Laimi Truus and Ülle Kukk, recall the time of the establishment of the club, the first years of operation, and those who were actively involved in the establishment of the club. A lot of effort was put into formal administration, as such club activities were not favored in the Soviet Union. The initiators – Virve Roost, Õie Jaagomäe and Olaf Schmeidt found support from some officials (Heino Luik, Maria Urov).

The aim of the club was to get to know and protect Estonian natural orchids. The club is still pursuing these goals.

Authors: Laimi Truus, Ülle Kukk

An overview of the club's activities in recent years

As the current magazine is double thick, it covers the activities of the club for several years – from 2018 to 2021. As many inventories of orchid habitats have been made during this period, mainly in collaboration with the Environmental Agency, to refine and update the data on habitats of natural orchids in both the registered habitats (PEP) and the best habitats outside PEPs.

There have also been co-operations with other agencies that have had a need to obtain information on orchids growing on their land or to rescue flowers on the land they are managing through transplanting. These works have been done all over Estonia.

Authors: Triin Reitalu, Kadri Tali, Marilin Mõtlep, Sirje Azarov, Ülle Jõgar, Ulvi Selgis

***Cephalanthera rubra* is in focus**

Cephalanthera rubra is one of the largest and most beautiful natural orchids in Estonia. It is an endangered orchid with a declining range, especially in mainland Estonia. We have to tell a nice story about the Rava oak forest in Viru county (north-Estonia), where the last data of *Cephalanthera rubra* are from the 1930s. Now we found that species there again.

In the TV series *On the threshold of the lost world*, an interview was held in 2021 with Hans Portsmouth, the youngest member of the club, who introduced the largest *Cephalanthera rubra* population in mainland Estonia and talked about the threat to the species.

Authors: J.-M. Habicht, H.A.W. Portsmouth

Club meetings during a pandemic

During the period covered by this issue, there have been difficulties in communicating directly with club members due to the Covid-19 pandemic. Therefore, instead of listening to regular presentations and doing official business for the members of the club, there have been outdoor gatherings. In 2020 and 2021 the club meetings were held in the backyards of the club members in Tuhala and Albu in northern Estonia. On the outdoor lawn, current work issues were discussed and plans were made for the future. This was followed by half-day trips to the orchid habitats.

Authors: Arne Kivistik, Laimi Truus

Congratulations to the anniversaries

Field trips in Tuhala and Albu fell close to the 90th birthdays of the two oldest members of the club, Olaf Schmeidt and Vilma Kuusk. Therefore, they both received bouquets of roses. All members of the club over the age of 70 are also highlighted by the club for anniversaries.

Fragments about orchids of the year

Every year, EOK selects the orchid of the year, which is specially featured on TV and in magazines. The children's drawing competition in the magazine *Täheke* is also about the orchid of the year. Here are small introductions of the orchids of 2019, 2020 and 2021. More about them is written on the club's facebook page.

A memorable study trip

In 2020, the members of the club visited the island of Öland in Sweden to get acquainted with the local orchids and the nature and culture. It was a beautiful, instructive, and memorable trip. Here you can read our travel report in the form of a diary.

Author: Olev Abner

In memoriam

We remember Virve Roost, Karl Sepp and Tõnu Tamm who passed away recently. They were all important to our club.

